

KÖLCSEY ÉS AZ AKADÉMIAI TITKÁRSÁG.

I.

A Collège de France nagynevű tanára, P. Albert, irodalmi előadásában Molièrehez érve, kénytelen bevallani: hogy a ki a vigjáték mesteréről újat akar mondani, veszedelmes vállalatba fog, — mindent elmondtak és megmondtak róla.

Mi is, a mikor Kölcseyről újat szándékszunk írni, mélyen éreznők a veszedelmet, vagy legalább a nehézséget, ha a szerencse kutatásainknak nem kedvez vala; mert alig találkozik a magyar irodalomnak egyetlen alakja, kivel a szeretet és kegyelet több alkalommal és élénkebb érdeklődéssel foglalkozott volna, mint éppen véle. Az ő egyénisége vonzó és nemesítő példa; eszméinek magassága, érzéseinek mélysége, mindég álmadozó és egyre csalogódó lelkének szelid borongása, mindég szenvedő és mégis a lemondásban gyönyörködő szívének édes panaszkodása; ihlett dalainak mélabús hangja, titkos sovárgása, avatott bírálatainak lélektani felfogása, széptudományi alapossága, szónoki beszédeinek nemes heve és megragadó ereje, politikai elveinek merész szabadelvűsége és meglepő határozottsága, bizalmas beszélgetéseinek kezesetlen nyájassága, szinte gyermekies ártatlansága, baráti leveleinek áradozó melegsége, mégis érlelő bölcsesége, egész írói és emberi jellemének lobogó hazafisága és erkölcsi fensége; — mindez észrevétlenül megnyerik s ellenállhatatlanul lekötik az újabb és újabb írói nemzedéket. Ragyogó pályája pedig, melyet megfuttatott, mindég el fogja bővílni, mert tisztán futotta meg azt, a bukás egyetlen nyoma nélkül. Ezért állítja róla rajongva, de teljes igazsággal Eötvös József: hogy életének a legszebb dicsősége az, hogy a ki oly tisztán lépett fel az életben, annyi munka-

telt év leforgása alatt sem változott, csak nőtt.¹⁾ Ezért hirdeti róla lelkesedve, de az erős meggyőződés rendületlenségével Szemere Bertalan: hogy nem akart soha feltűnni lángoszlopként, mely magának is ragyog, a midőn egy népet vezérel; nem kívánt fénylőnek látszani a világ, hanem tisztának a lelkiismeret előtt. „S bevégezé, — írja, — a roppant munkát. Feljutott az erkölcsi nagyságra. Az ő legszebb s legigazabb neve ez: nagy ember. Itt állt ő tetőpontján. Feje mellől csak a glória hiányzott.“²⁾ Ezért mondotta halála hírére Wesselényi Miklós elborult arczezal, könnyes szemmel, hosszas magába mélyedés után föleszmélve, a kinyilatkoztatásszerű szokat: „Nem közénk való volt!“³⁾

Pedig mennyit szenvedett! Mintha csak a Végzet arra ítélte volna, hogy azért legyenek vágyai, hogy ne teljesedjenek; csapás látogatta szüntelen, hogy általok kiforjjon és nemesüljön; hogy a fájdalom lelkéhez tartozzék, mint testéhez az árnyék. Még gyöngye gyermek, mikor elveszti egyik szeme világát, csak a hatodik esztendejében jár, mikor elveszti szülei házát s gondviselő apját, és nem tölti be a második hatot, mikor anyai szeretet nélkül marad. S él és nevededik árván, idegen földön, idegen emberek között; nem vezetí apai tanács, mely bizalmat és bátorságot öntene szívébe, nem édesgeti anyai csók, mely derít és mosolyt csalna szemébe és ajkára. Sinylik, mint a virág eső és napsugár nélkül. A szegény gyermek félénken és kedvetlenül visszahúzódik, magába mélyedő és magába zárkozó lesz; arczára a bánat borongó kifejezése ül s lelke korai álmodozásba merül. A helyett, hogy bele vegyülne pajtásai kaczagó vig kedvébe, zajos játékába, Plutarchos és Cornelius Nepos kalauzolása mellett a görögök és rómaiak körébe menekszik, a régi nagyok s régi hősök eszményi világában bolyong, lelkesedik és fejlődik, — s a nagy időn keresztül ragyogó dicsőségöknek Debreczen homok-halmai közt emlékeket emel. Még egészen gyermekül tehát elhagyja a valóságot, mely neki úgyis olyan keveset ád, helyette az eszményi világot szereti és szokja meg, mely most is, később is egyetlen kárpótlása.

¹⁾ *B. Eötvös József*: Emlék- és ünnepi beszédei. Budapest, 1886. 11. 1.

²⁾ *R. Eötvös József*: Budapesti Árvizkönyv 1840. IV. kötet. 224. 1.

³⁾ *Csengery Antal*: Magyar szónokok és statusférfiak. Pest, 1851. 331. 1.

Szegény vagy gazdag kárpótlás? A minő oldaláról vesszük! A ki már eleget ivott az élet örömeinek kelyhéből, s a dús élvezet kiürítése után emelkedik az eszmék fenséges körébe, hogy örökkön üdítő forrásokból táplálkozzék, annak végtelenül gazdag; de a ki még meg sem izlelte azt, a kinek még szive ifjú, vére pezsgő, szerelemért és boldogságért, vagy munkakörért és dicsőségért áhitozik, — annak bizony, legalább egyelőre, meglehetősen szegény. S ha a lélek visszariad, elfordul az élet örömétől, mert nem az eszmény szépségében mutatkozik az, félrehúzódik a munkakör elől, mert nemességéhez és tetterejéhez méltatlan, — a vágyakozás és tartózkodás örökös zajlása csak az egyre növekedéssel, sovárgással és borongással borítja el. Kölcey lelke is eped, sovárg, borong örökkön. Mindjárt anyja halála után megmozdul kebelében az érzés, alig tizenkét éves korában; szelid és bánatos az, de oly ábrándos és oly magasztos, hogy soha senki-nek, még legbizalmasabb barátjának, Szemerének sem árulja el eszményképe nevét; nem még titkos Ön életrajzában sem, melyet három évtized múlva ír; még ekkor is szentebbnek tartja azt, semhogy leirhassa; szentebbnek az érzést, semhogy a közönség róla tudhasson; pedig maga bevallja, hogy ez mind a psycholognak, mind dalai olvasójának érdekes lenne, mert ebben kapható meg később kifejlett sentimentalismusának kulcsa.⁴⁾ Nemcsak sentimentalismusának, de fájó hypochondriájának is. Mert a gyermek szerelme képe mindig szemei előtt ragyog vala, s a mint az ifjú és férfi gazdagabb és igézőbb képzelettel, az idő távolán keresztül nézi azt, fényessége nem apad, de erősebben tündököl. Elhomályosodik e mellett, a kit kétségen kívül az ő eszményi rajongása emel fel az ő eszményi világa bűvös magasába, minden földi teremtés; s hiában kecsegteti a huszonegy éves fiataalt a Szerelem és Boldogság, kétszer is egymás után, mind a kétszer menekszik előle; mert neki minden egyéb kötés hidegnek, bűnnek tetszik, az eszményi lángért feláldozza a földi lángot, — általában csodálatos hajlandóság nyilatkozik benne, hogy áldozatok alá vesse szívét. „Azért-e — magyarázza önmaga — mert akkor, mikor lehetett volna, s úgy a mint lehetett volna, szerencsés lenni nem tudott? Azért-e, mert a temérdek sokat, miket

⁴⁾ *Gundai Pál*: Budapesti Szemle. 1885. CVIII. sz. 322. 1.

a szív kívánt, elérni lehetetlen volt, kevés pedig inkább nem kellett? Az Ég tudja! Elég, hogy én akart és keresett áldozatokkal s nélkülözésekkel gyötörtem magamat az élet legszebb szakaszán; s ez engem a hypochondria setétségéhez siettetett.⁵⁾ A szerelemmel is, mely másnak szárnyat ad, hogy repüljön, s eget, hogy üdvezüljön, Kölcseynek csak a szenvedése szaporodik, s eszményi világa és a való világ között a különbség oly tépelődésbe s oly meghasonlásba sodorja, hogy a következő három esztendőben jövendője minden kedves képe elsüllyed előtte, lelke egészen elsötétül, iszonyu hánykódásban vivóvik, — örömmel választaná még a kolostort is . . . Kolostor helyett magános házába vonul s még öt álló esztendeig néma merengéseinek és a maga mardosásainak él, van olyan egész éve is, hogy ki nem mozdul udvaráról. Így születik híres éneke — a Vanitatum vanitas, mely minden emberi nagyságot és dicsőséget hiúságok hiúságának, hiábavalóságok hiábavalóságának bélyegez; így születik egy belső nagy válság után, a mikor már a sokat veszített kebel veszteségeit, a saját vallomása szerint, az emberi élet nevetséges parányiségéhez és múlandóságához mérve, nyugalmas megvetéssel tekintheti.⁶⁾

Mi érheti még? Szenvedés megint. Már előbb elszakadt testvérei közül Sámueltől, mikor ez megházasodott; most elszakad Ádámtól, ki hasonlóképp családot alapít. Anyyira viszi a gyöngédséget és szerénységet irántok, hogy nem akarja boldogságukat megtörni, hogy annál teljesebb legyen az, hogy nem akar szerető figyelmökben részesedni, hogy annál megosztatlanabbul áraszák egymásra; sőt megválnak egyetlen örömétől és időtöltésétől, Kölcsey Lenkától is, kit gyügyögő gyermekkorától fogva tart vala magánál; visszaadja szüleinek, hadd örüljenek neki azok! Pedig e válás oly nehezére esik, hogy élte ez időbeli viszonyaihoz, lelke nyomasztó elborulásához képest egyik vesztesége sem volt kinosabb.⁷⁾ Aztán még inkább elzárkózik, tanulmányaiba temetkezik, hiszen az utolsó kilencz esztendő alatt keveset irt, keveset olvasott, csak gondolkozott. Most egészen a

⁵⁾ *Gyulai Pál*: Budapesti Szemle. CVIII. sz. 326. 1.

⁶⁾ *Ugyanaz.* 327. 1.

⁷⁾ *Ugyanaz.* 328. 1.

könyv foglalja el, helyette Ádám öccse gazdálkodik, de szerencsétlenül, bukásból-bukásba merülve; mindamellett bizik benne, hogy vagy a saját szorgalma, vagy a felesége öröksége által kiépüli, kiheveri bajait, s osztályrészéért adhat annyit, a mennyivel Pestre költözhetik és az irodalomnak élhet, mi régebben, derültebb óráiban meg-megújuló vágya volt.

Egyszerre lesújt a Végzet, szertefoszlik minden reménység — Ádám meghal! Özvegye, árvája, adósságai reá maradnak. S ez a sok veszteség meg nem töri. Lelke a sors csapásaitól csak tisztul, mint a hogy a hullámverésektől tisztul a szikla a tenger közepette. A sok szenvedés alatt eszményisége és érzékenysége fejlődik csupán. Olykor-olykor, a válságos vivódások idejében, elborulhatott az és elfásulhatott ez, mint a hogy a sугárszóró és világadó nap is sokszor felhőbe vész: de aztán annak nemessége s ennek gyöngédsége egész fenségében mutatkozott újra, mint a hogy a nap is újra fényesebben tör elő a felhő mögül. Lelkének eszményisége és szívének érzékenysége, mint jellemének két uralkodó tulajdonsága összhangba olvad nála, s minden írásában, beszédében és tettében megvan.

Ez eszményiségre és érzékenységre hallgat Kölcsey az Ádám halálakor, midőn egyszerre föleszmél álmadozásából, fölegyenesedik tanulmányai mellől, és nem tekint egyebet, csak a kötelességet a testvére özvegyéért, árvájáért és becsületéért, — s új életet kezdve gazda és hivatalbeli lesz. Ez tölti el, mint szónokot és köztisztviselőt hivatalos pályáján, mialatt erkölcsi nagysága egyre nő. Olyan ez, mint a folyam, mely akkor a legteljesebb, mikor a végéhez közeledik.

Ez eszményiség és érzékenység nyilatkozik a pozsonyi országgyűlésre érkeztek a hazáról való tűnődésében. Rideg, követi szállásán, egyedül ülve, képzelete a haza felett imbolyog, melynek nevében dolgozni jött. Ime, előtte a haza, melynek képe gyermeksége álmaiba, ifjú és férfi kora érzelmeibe lángvonásokkal szövődött; a haza, melynek dicsőségéért meghalni oly régi, s oly szép gondolata vala lelkének; a haza, mely Plutarchos hőseit olvastában egyetlen ideálja volt, melynek nevével összeolvadt kebelében minden, a mit hit és remény, hűség és szerelem, minden, mit az emberiség legforróbb és legtisztább érzelmei nyújthatnak; a haza, a melyért a Hunyady, Szondy és Zrinyi vére pa-

takzott. S ő felhevülve kérdi önmagától: hogy valjon ezért a hazáért fog-e és tud-e tenni most, mikor álmok helyett való pálya nyílt előtte? Fog-e és tud-e tenni akkor, ha akadály nyugtzi, elretentés fenyegeti, hidegség zsibbasztja; ha félreértés éi, hálátlanság üldözi és megvesztegetés kísértgeti?!⁸⁾

Legalább törekedni fog!...

II.

Alig tölt Kölcsey néhány napot az országgyűlésen: azonnal elégületlenség és kedvetlenség fogja el. A szokásos tisztelgés a nádor, a főkancellár, s a személynök előtt, tünnepi diszben, hosszú mentével, aranyos övvel és karddal, sarkantyús csizmával, nehezőre esik neki, ki egész életében keresetlen egyszerűséget, forró szeretetet és benső barátságot áhít, ki lángolva és olvadva csüng azokon, a kik megértették, szerény elfogódással tartózkodva zárkozik el azok előtt, kik szívének idegenek maradtak. Sokkal mélyebben gondolkodik, semhogy a kimért és felszines pár szóban, mely az ily szertartásos bemutatás alkalmával a hatalmasok ajakáról elröppen, valami tartalmat keresne; sokkal mélyebben érez, semhogy a kedveskedő és csinált mosolyban, mely a szavak kísérője, valami szivességet találna. Üres udvariasságnak veszi, de nem a világfi könnyűségével és közönyével, nem is a bölcselő hideg és tárgyias felfogásával, egészen az ő eszményiségével és érzékenységével itéli meg. Természete levén, hogy maga a gondolatban és alakban, a szóban és cselekvésben mindég összhangra és teljességre törekszik, a csupa ürességen és merő hiúságon megütözik. A Mérey nagyzó leereszkedése, mellyel ifjúsága irodalmi kísérleteire hivatkozik, mellyel nehéz helyzetére való tekintettel magát bizodalomba ajánlja, előtte csak közhely, pedig a bizalom nem elkoptatott szavak következése, szivből szivbe ömlik az, s lélekről hat lélekre; a József nádor felismerő mosolygása s hivatalos kedveskedése szájalommal és részvétellel tölti el, hogy épp úgy a külsőségnek és kényszerűségnek rabja, mint ő maga, ki bele lankadt és bele fáradt az erőlködésbe, hogy hangokat adjon érzés nélkül, szókat mondjan értelem nélkül, s bezárja kebelét, melyet oly örömet tartana nyitva! A gróf Reviczky ügyetlen bókja és tudatlan hivalkodása pedig, mellyel két író Kölcseyről beszél, róla

⁸⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden Munkái. Toldy Ferencz által. Pest, 1861. VII. kötet, 6-8. l.

és apjáról, éppen fájó gúnyra fakasztja. S ismerjük el, hogy ez a fájdalom és keserűség jogosult. Szomorú, de igaz, hogy magyar főúri köreink előtt a nemzeti irodalom a század három első évtizedében még idegen volt, legjelesebb íróink, leghiresebb költőink neve csak véletlenül jutott el hozzájuk; gróf Bánffy, erdélyi kormányzó 1816-ban azért bókol Kazinczynak, hogy lengyel létére olyan jól megtanult s olyan jól beszél magyarul, s gróf Reviczky 1832-ben Pozsonyban azzal hizeleg Kölcseynek, hogy apjáról is, a jeles íróról megemlékezik!⁹⁾

Az elégtelenséget és kedvetlenséget maga az országgyűlés még növeli és szaporítja. Már a terem, az ülések terme, az országháza első emeletének hátsó részében, céljára teljesen alkalmatlan s a dicső magyar nemzet sokat emlegetett fényéhez éppen nem méltó. Hosszú és sötétes, mert két sorba futó több, mint harmincz ablaka a szűk útcza és szűk udvar miatt csak rozúl világítja meg. Nincs rajta építészeti csin, s diszitő pompa; nincs benne rend és kényelem. Két karzata közül a nagyobbik, mint valami láda, idomtalanul függ a levegőben, a kisebbik, mint valami páholy emelkedik ki; ott a nők, itt a főrendi és külföldi vendégek foglalnak helyett. A terem legfelső részében, elkorlátolva, mint egy szinpadon ül a személynök, mögötte a káptalani és horvát követek; a terem hosszában három, zöld posztóval borított keskeny asztal húzódik, körülöttük, felül a megyei követek kerületenként, középtt a Jász és Kun és Hajdú kerületek, Fiume, Buccari, Turopolya, alól a városi követek, és a távollevő főrendek küldöttai szoronganak, egymással szemközt és egymásnak háttal. Szószék, a szónokok számára, sehol. Az országgyűlési ifjuság a két végében, menedékes padokban kényelmetlenkedik.¹⁰⁾ És maga az országgyűlés? A tagjai bizony oly emberek, kik egyfelől minden áron hazafiaskodnak, másfelől minden áron az udvari párt nevére sovárognak; kik követi hivatásukat és lelki üdvösségüket kölcsönösen abban keresik és találják: hogy minél többet beszéljenek. Daczára annak, hogy a választásokra a pártok már kibontott lobogókkal és határozott jelszókkal jelentek meg, hogy ez alkalommal már nem éppen az kapott megbízó levelet, illetőleg útasítást, a kinek legterjedelme-

⁹⁾ *Kölcsey Ferencz: Minden munkái. VII. k. 9-10. l.*

¹⁰⁾ *Vahot Imre: Országgyűlési Almanach. Pest, 1843. 138-141. l.*

sebb birtoka, a legtekintélyesebb családja, vagy legbefolyásosabb összeköttetése van a megyében; hanem az, a ki a kormánypártiságot vagy szabadelvűséget a legnyomósabban hirdette, a követek még sem szervezkednek körök szerint, működésükben az öntudatos és egységes vezetés mégis hiányzik.

Az udvari vagy kormánypárt legalább, ha igen sokszor nem tudja is, hogy mit akar és mit csinál, azt az egyet mindég tudja, hogy mit kell akarnia és hogyan kell csinálnia; ott ül előtte a személynök és rajta csünghet szemével, mint a hívó a kereszten: a szerint helyesel vagy zúg, a mint annak arcza derül vagy borúl. Az engedelmesség vezeti és összetartja. Eljárása tehát külsőleg következetes; de következetessége csak is a magatartására szorítkozik, mert a kormánynak a hatalomért s a nemzetnek a jogaiért való örökös küzdelmeiben elvszerűség nem lehet, nem egyéb, mint a küzdés maga; mert a kormány érdekei szerint egyik kérdésben conservatív, a másokban liberális állást foglal el, s a mihez néhány nappal azelőtt még szívós csökönyösséggel ragaszkodott, utóbb a szükség nyomása következtében enged benne. A hogy hátrál és fordul maga, a szerint mozdul éppen pártja is. Vezérférfiai: a simulekony Csapó, a felekezetes Andrásy, a zápor-szavú Császár, s az eszélyes fiatal Zsedényi főleg azon ügyekeznek, hogy elvi és eljárásbeli egyöntetűségüket lehetőleg megőrizzék.

Az ellenzék még ennyi következetességet sem mutat, noha már az első napokban ajánlotta gróf Széchenyi a tervszerű, rendszeres dolgozást s Kölcsey a szervezkedést egyesület alakjában. De a párt a jó tanácsot nem követte és nem követi. Pedig nagy tehetségei vannak, nem egy ragyogó ékesszólással, s a lángész hatalmas erejével; sőt talán épp ezért. Itt van a koszorús Nagy Pál, a népszerű Balogh János, a higgadtan ítélő Pázmándy Dénes, az élő parlamenti ismerettár, Palóczy László, a szikrázó Beóthy Ödön, az álmadozó Bezeredy István. S itt az egyenes Dubraviczky Simon, a becsületes Deák Antal, a tüzes Borsiczky István, a heves Niczky János és még néhány kitünőség. Valamennyi vezérférfi, de még sem pártvezér, mert valamennyiből hiányzik egy vagy más vonás: vagy az előrelátás, vagy a leleményesség, vagy a szervező és összetartó képesség; leginkább pedig a rendszeresség, az államférfiú teljes

hivatal és készülés. Ennek az országgyűlésnek a tagjai még a régi iskolából valók; követi pályájok előtt katonáskodtak vagy a megyei közéletben szerepeltek, a politikára inkább érzékük és gyakorlatok van, mint tanulmányuk. Még nem ismerik el, hogy a politikára államtudományi alaposág és állambölcséleti jártasság szükséges; még azt hiszik, hogy elég oda a nemesi születés és követi útásítás; sőt a tudomány egyenesen gyanús előttük. Az elméleti képzettség helyett bizonyos gyakorlat, elveken alapuló meggyőződés helyett hazafias buzgóság, logika helyett a sallangos mondás divatozik nálok. Lángoló és harsogó beszédeket mondanak, hogy megtapsolja az országgyűlési ifjúság, vagy meghallja Bécs. Inkább a szónak, mint az alkotásnak emberei. Politikai hitvallásuk és vitatkozásuk két sarkköve: az állítás és tagadás. A mit a kormánypárt állit, az ellenzék tagadja; a dicsőséget a gáncsolásban s ellenküzdeésben keresik, s mint Kölcsey panasza jellemzőleg mondja, titkot keresnek a betű rövidebb és hosszabb szárában is, s ha a sajtó a vesszőt nem jól nyomta ki, már a polgári alkotvány eldöntésétől remegnek. S e bizalmatlanságban és gyanakodásban oda jutnak, a hova az öreg Balogh jutott. Ha huszonkilencz napig vitatott valamit tüzzel és vassal s ha a személynök végre megadta magát s a harminczadik nap a tárgyat elfogadá: az öreg felpatant s tüstént az ellenkezőbe rohant által. Hiában, a mi felülről jó, az jó nem lehet.

Ime, ilyen társaságba került Kölcsey. S a mennyire idegennek tetszik itt az ő szerény, egyszerű alakja, magas, de gyöngte testével, borongó tar homlokával, bajusz és szakáll nélkül, a pirosposzsgás, bajszos és szakállas táblabirák között: épp annyira kiválik mély és rendszeres tudománya, magasztos hazafisága, mesteri ékesszólása, költői melegsége által. Hire már országos, de követársainak többsége épp e miatt, mint Papp Endre mondja, kevés reménységet fűz működéséhez.¹¹⁾ Azt hiszi róla, hogy legfeljebb javaslatokat és üzeneteket szerkeszteni lesz jó, hiszen úgy is a tollal foglalkozott eddig: — s megválasztja jegyzőnek. Pedig, ha annyi benne az erő, mint a tudomány, annyi a szervező tehetség, mint az éles és belátó ítélet, annyi az elsőség vágya, mint erkölcsi bátorsága, világ- és eraber ismerete, mint nemes tapintata, az

¹¹⁾ *Csengery Antal: Magyar szónokok és státuszférfiak. Pest, 1851. 307. l.*

ellenzék összes vezérférfiai között ő termett volna még leginkább a pártvezérségre. Igy nem termett, de nem is kíván annak látszani. A többiek sokszor akarnak és sokszor versengenek. S a személyes becsvágyak szereplése, a népszerűség hajhászása, s a szónoki kedv kicsapongása következtében gyakran úgy megárad a szó, hogy mind a kerületi, mind a vegyes üléseket elborítja. S Kölcsey e zajos és hazafias tüntetések közepette rendesen hideg és néma marad külsőleg, de lelke izzó. A tett és alkotás vágyától ég, de társai nem érnek reá a szótól a munkára. S Kölcsey kifakad ellenök; eszményisége és érzékenysége kitör kebeléből. „Mégis keserves dolog, fejtegeti O.-Naplójában, mikor nemcsak a testnek, de a szívnak is vannak szükségei! S csak még ezenfelül azon szükségek oly sokfélék ne volnának. A Brutusok, Deciusok egyetlen szívzükséget éreztek: imádni a hazát. Ez imádás hajthatatlan erővel kötöttek egybe: ábrándozásnak s az ellágyulás édeskeserű óráinak helyet messziről sem enged vala. De mi jelenkor emberei nyugtalan szenvedelemmel függünk a hazán... Jól tudom én, uraim, ti nem mindnyájan vagytok e szerencsétlenségben. Nem azért, mintha Brutusok és Deciusok volnátok, hanem azért, mivel vagy annyira meghizlaltak benneteket, hogy sziveitekhez a kövérség miatt semmi nem fér, vagy bizonyos versenyekre addig idomitottak, míg testben és lélekben elszáradtatok. Én, mint minden más versificáló, mikor világról és emberekről szólok, legtöbbször csak magammal vesződöm. És valljátok meg: nem keserves érzet-e. Hazát és szabadságot életemnek minden napjaiban forró szerelemmel kapcsoltam magamhoz, de e szerelem, mint szerelem a lyányka iránt, ideális képekhez szövö magát, s valahányszor mindennapi, hideg valósággal találkozott, mindannyiszor sebes fájdalommal égetett. Mit gondoltok? Annak, ki a hazaszeretet szép gondolatát Plutarch mellett álmodta, kinek élet és halál a hazáért varázsszineken tünt fel egykoron, ki a római tanácsot istenek gyűlésének képzelé, kit Rákos partjain a magyar hős gyülekezet emléke lyrai lángba kap vala: annak mit kellett szenvednie, mikor a kerületi ülésbe lépven, látott és hallott, s poétai fellengéséből egyetlen egy pillanatban hullott le?¹²⁾

¹²⁾ Kölcsey Ferencz: Minden Munkái. VII. k. 24. 1.

S bizony nem ok nélkül. Mert a tanácskozás csakugyan meglepő. A mint a két elnök, két különböző kerületbeli megye követe, diszmagyarban, kardosan megérkezik, — elől megáll, és megnyitja az ülést. A napi rendet még ki sem jelenti, egyszerre emelkedés, intés és kérés mindenfelől. Húsz-harmincz jelentkezik és iratja fel magát. Valamelyik boldogtalan jegyző feláll, felolvassa az elkészített feliratot vagy üzenetet és kezdődik a kritika. Egyik ezt akarja, másik azt, egyik czikkenként újra fel akarja olvastatni, a másik figyelmeztetőleg beszél, hogy ne vívjanak szavak miatt; a harmadik haragosan tiltakozik, hogy nekik kedvök van vívni s parancsolatot senkitől sem fogadnak el. Van eset, mikor egész verseny fejlődik ki, két-három pálya-felirat vagy pályauzenet akad, s pártolóra mindenik talál; végre éppen a verseny következtében a jegyzői munkálat, több-kevesebb igazítással megmarad. Boldog, a ki először szólhatott, mert az legalább könnyen átesik, de az utána következők sora egyre kinosabb helyzetbe jut; mert minde-
 nik útásítása szerint beszél, s majdnem ugyanazt mondja, így a kire két-három óra, vagy két-három nap múlva kerül a szó, húsz-szor-harminczszor, sőt többször hallja és hallgatja meg, a mit mondani kíván. S még is, a világért el nem állna, mert a gyors-
 írók és irnokok jegyezgetnek, s az országgyűlési ifjúság lesi a szót s minden teli szájjal harsogó szóvirágra felzúg az éljen.¹³⁾ Pedig sokszor, úgy a felirat és üzenet, válasz és viszont-válasz tárgyalása közben minő kicsinyes a vitatkozás! Kölcsey jellemző gúny-
 nyal fösti.

Pattog és villog a beszéd napálló napestig.

Az az igitur, meg az az etiam!

Ki kell törteni!

De itt igen szép lenne egy tam.

Oh, ez a tam felséges!

Igen; de a másik sorba quam kellene.

Jó, tam és quam, gyönyörű párhang.

De uraim, én ezt a paragraphot előbb szeretném.

Az érdeemes követ igen bölcsen mondja; azonban csekély íté-
 tem szerint talán utóbb kellene helyezni.

¹³⁾ *Kölcsey Ferencz: Minden munkái. VII. k. 36. l.*

Tökéletesen egyet értek! csak szeretném, ha ketté szakasztatván fele előbb, fele pedig utóbb tétetnék!

A gondolat jó! s így a vitatást is elkerülhetjük; mert a paragraph elől-hátul lesz.

Kérem, már nagyon sok időt veszünk.

Uraim, a sietés nem jó; meg kell fontolni minden szót.

Holnap, mert a vacsora veszélyben forog.

Maradjon, a mint irva van.

Már sokan elmentek, hagyjuk el.

Ad revidendum!¹⁴⁾

Aztán határoznak holnap vagy holnapután. Határoznak, de nem végeznek; mert nemcsak a pártok beszélnek össze-vissza, szószegések, meglepetések és következetlenségek között, a vezetés hiányában; de maga a Tekintetes Karok és Rendek táblája is rend nélkül dolgozik. Dönthet a szavazás, az ékesszólás árja el nem apad. Kell-e példa? Imhol, az 1832. december 22-iki ülésben az elnök már 10 órakor kijelenti a végzést, de még 12-kor is egymásután kelnek fel a szónokok s ismétlik egymást oly bőszséggel, hogy a gyorsirók csak négy nap alatt készülhetnek el jegyzeteikkel; és megint az 1833. január 12-iki ülésben, mikor az a kérdés, hogy a királyi feladásokra válaszoló feliratban az urbéri vagy a kereskedelmi ügy álljon-e elől, s a többség az urbéri mellett nyilatkozik, a végzés kimondása után a személynök engedelve vagy kihívása következtében tovább szólnak. A kereskedelmi-pártiak búsult gerjedelemmel és hevesen kifakadoznak, a személynöknek szemére vetik, hogy miért halasztotta a tárgyat e napra, s a végzés miatt az országgyűlésnek szerencsétlen kimenetelt jövedölnek s az urbéri-pártiakat sértegetni kezdik; ezek győzelmi büszkeségökben még szenvedélyesebben vagdosnak vissza. A lárma felzúg mindenfelől, a zavar általános. Nagy Pál felemelkedik, mentegetőzik a kereskedelmiek szemrehányásai ellen; eredmény nélkül. Most egyet fordul s a kormányra támad, felsorolja bűnös visszaéléseit és mulasztásait a kereskedelem és biztonság terén s riadó taps és éljen között ereszkedik helyére.¹⁵⁾ S mi következik, ha bele is nyugszanak a végzésbe? Aggyszó-kovácsolás, sok ideig, semmi

¹⁴⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. VII. k. 34. l.

¹⁵⁾ *Ugyanaz.* 17. 22. l.

egyéb. Mert nem elég, hogy a kormánypárt vagy ellenzék véleménye tiz előértekezleten, tiz helyütt tisztázódott, nem elég, hogy a kerületi és vegyes üléseken többségre vergődött: a főrendi tábla megváltoztatja és visszaküldi, annyiszor, a mennyiszer éppen tesszik neki, mig az alsó tábla belefárad az üzenetváltásba s enged kívánataiból, a kivihető kevesért lemond a többről, mint tette az urbér rendezésében; vagy a főrend maradisága miatt egyre élesebben és élesebben felel vissza, elkeseredés és felháborodás csattog szavaiban, mig a felső tábla meggondolkozik és meghajlik, mint a magyar nyelv kérdésében. A kölcsönösen elfogadott felirat vagy javaslat végre a Felsőg elé kerülhet, hogy helybenhagyja vagy vissza vesse, s a Karok és Rendek, meg a Főrendek újra megvívjanak érte egymással. Nem egyszer pedig mind a két tábla szivós kitartással ragaszkodik állásához, az elvet fontosabbnak tartja mint a fél sikert, az üzenetváltás eredménytelen; mire közbelép a személynök meg a nádor s megindul a puhítás, a megdolgozás, titkos bécsi intésekkel, rendőri gyanusításokkal és ijesztgetésekkel. Az alsó tábla egyszerre csak azt veszi észre, hogy többsége napról-napra párolog s ha nem akarja kockáztatni az elvet, kénytelen levenni a napirendről, mint cselekedte a vallás ügyében a Beöthy Ödön elhiresedett s találó szép idézetével: „Nem halt meg a leányzó, csak aluszik!”

S a csapongó, megbizhatatlan és kiszámíthatatlan vitatkozás közben mennyi zavara a fogalomnak, minő kicsinyessége az elfogultságnak és önzésnek fordul elő! Az 1833. január 10-iki ülésben Mérey nagyot talál mondani. Az országgyűlési újság indítása ellen azzal érvel, hogy ha újság nélkül nyolcz századig állott az alkotmány, két év óta a műveltség nem emelkedett oly magasra, hogy kikerülhetetlen szükség legyen reá; különben is az újság könyvvizsgálat alá tartozik, s a könyvvizsgálati jog — fejedelmi jog. A méltó felháborodás egyszerre felzúg. A követek nemes hévvel pattannak fel egymás után, ritka egyetértéssel tiltakoznak az állítás ellen s a könyvvizsgálatot bitorlásnak nevezik.¹⁶⁾ A személynök, mint a szárnyaszegett gólya, tehetetlen és csüggeteg. Olyan megdöbbenő erős a sajtószabadság pártolása, alig huhog pár hang a világosság ellen. Mégis rövid idő mulva miről értesülnek Köl-

¹⁶⁾ *Kölcsey Ferencz: Minden munkái. VII. k. 47. l.*

csey és társai? Arról, hogy a beregi követek, Pogány József és Eötvös Tamás, minthogy beszédök a pesti újságokban egy-két szó-változtatással jelent meg, egyenesen a nádorhoz mentek panaszra, s József főherczeg kapva-kapott az alkalmon s meghagyta Komáromy tanácsosnak, hogy ne engedje meg, mikép a pesti újságok többet közöljenek, mint a pozsonyi latin és német lapok meg a bécsi újságok; innen tudósításaik szintelenek és szárazok.¹⁷⁾ A május 18-iki ülésben pedig mi történik? A torontáli Hertelendy Miksa fölemelkedik s hosszas áradozással beszél valami német gúnyirat szerzője ellen, a ki a nemzeti nyelvet némely megyével egyetemben megtámadta, s büntetést kér reá. „De az istenért, drága úr, colléga uram! — kiáltja Kölcsey bosszankodással — hogy ille- nek ily szavak oly boltozat alá, mely a könyvvizsgálat ellen ontott beszédeket hangoztatá vissza?¹⁸⁾ Biz' azok sehogy; de hát sok egyéb megesik ezen az országgyűlésen, a mi nem illik egymáshoz. Vagy összeillik-e, hogy egyebet ne emlitsünk, a sokáig dédelgetett, de végre megboldogult érdekes junctim kérdésében való hatá- rozatok egész változata? S összeillik-e, hogy az aprilis 11-iki ülés Székesfejérvár követének indítványát, hogy a bolttartási jogot ki kell venni a földesuri haszonvételek közül, helyesléssel s lelkesedéssel, sőt örömkialtással fogadja; mig az aprilis 15-iki ülés, midőn Bernáth Zsigmond jegyző az adott utasítás szerint megírva s a városokra is kiterjesztve előadja azt, szinte egyértelműleg elveti, általános kaczagás között magok a városi képviselők ellene sza- vaznak. Vagy összeillik-e, hogy a május 22-iki ülés a földesuri biráskodást saját jobbágyaival való pöreiben eltörli, a junius 1-sei ülés pedig, az igazság nagyobb dicsőségére, visszaállítja.¹⁹⁾

Kölcsey az ily következetlenségek miatt mindannyiszor a csa- lódásnak és fájdalomnak keserűségével fakad ki; egyszer mégis, a királyi leirat ügyében, maga is következetlen lesz, sértődésből és haragból, a mint nyiltan kijelenti; egyszersmind eszményisége és érzékenysége következtében, a mint legottan kiviláglik.

Beszéljük el röviden az esetet.

A királyi leirat erősen ragaszkodik a feladások sorozatához,

¹⁷⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. VII. k. 60-61. l.

¹⁸⁾ *Ugyanaz.* 275. l.

¹⁹⁾ *Ugyanaz.* 148. 152. 178. 191. l.

az urbér után a törvényosztályi és biztossági tárgyat tevén; így a kereskedelmi legfőlebb negyedik lehet. Hangja kemény és fenhéjázó. Az ellenzék hányja-veti: mit csináljon? Mert hir szerint, ha megáll régebbi sorozata mellett, s keményen felel, a kormány feloszlatja az országgyűlést; akkor ez az urbér rendezése nélkül mehet haza, a szegény népen nem segített; pedig a papság állítólag a leirat ellen izgat, hogy a vallás ügye feliratba ne mehessen. Fogan a terv egymás után, utoljára kész a megállapodás, hogy mindjárt a leirat felolvasása után Kőlcsey keljen fel, mivel ugy is első utasítása a törvényosztályt legelől kívánta, most sürgesse a második helyre tételét, így legalább az elfogadás föltételei az ellenzék hatalmában maradnak.

Niczky tudatja a megállapodást Kőlcseyvel, ki viszont elmondja Beöthy Ödönnek.

„Calvinismus!” — szól ez.

„Feleded — válaszol Kőlcsey — hogy Niczky nem Calvin fiai közé tartozik.”

„És mégis Calvinismus!” — vág vissza Beöthy.

Kőlcsey a gyanúsítás miatt elborúl. Felháborodva válik el.

Kezdődik másnap a kerületi ülés. A felhívásra felkel Niczky oda sűgja Szinnyeinek, hogy úgy szavazzanak, mint Kőlcsey; ez pedig kinyilatkoztatja, hogy a kormánynak nincs igaza, s ha a munkálatok ilyen vagy olyan sorozásából veszély következik, attól csak a nemzet retteghet; tehát az ország által előbb kívánt sorozás mellett áll.

Riadó éljenzés, megütközés, álmélkodás támad, de már mind-egy, a megyék követik. S a királyi leirat kisebbségben marad.²⁰⁾

Ime, így dolgozik igen sokszor ez az országgyűlés, mint valami új Penelope; a mit egyszer szó, megint széllyelbontja, a mit egyszer épít, megint lerontja.

S ez a meddő, hiábavaló munka olyan kimerítő, olyan elcsüggesztő! Ne is csodálkozzunk rajta, ha Kőlcsey lelki csalódásai következtében, a mint Szemere Bertalan, a későbbi magyar köztársaság első és egyetlen miniszterelnöke, 1834. augusztus 15-ről írja Szemere Pálnak, megunta, nagyon megunta Pestmegyét, ha ez időben sokszor gyöngé, nem beteg, de gyöngé s azt mondja,

²⁰⁾ Kőlcsey Ferencz: Minden munkái. VII. k. 155-158. l.

a gyöngesség érzése kinosabb a fájdalomnál. „Az országgyűléstől — szól a levél — minden kedve elesett, mert mindazon elvek, mellyeknek felállíttatniok kellene, megbuknak. S úgy veszem észre, hogy leginkább az oka betegséggé vált unatkozásának, hogy nem dolgozhatik, minden szabadelmű javaslatok elmellőztetvén, a litteraturának sem élhet, mert a kerületi üléseket ki kell ülni, aztán jönnek-mennek hozzá, egyszóval teljes nyugalomban nincs. Vigasztalásul s kárpótlásul szolgálhat azon igen magas tisztelet, mellyel iránta viseltetnek, vagy talán még azon gyűlölség is, mellyel a nagy urak kerülők s rágalmazzák.“ . . .²¹⁾

Bőven részesül mind a kettőben. Az ő rajongó, önfeláldozó munkássága, feliratai és üzenetei s lángoló beszédei rövid idő alatt magasra emelik azok előtt is, kik eleinte tudóssága miatt nem sokba vették.

A mikor felállt, jellemzi a Pesti Hirlap, halk szózata szent pietas ihletésekint rezgett végig a csontvelőkön; szintelen arcán ezernyi virrasztott éjnek tikkadtsága ült; egyetlen szemében a nemzet minden múlt s jövő bánata tükrözött. Szava tompa, mély és ércztelen, mint egy siri hang, melynek monoton egyformasága csak ritkán, csak az indulatok legfőbb hevében szállongott alá; és lőn még tompább, még siriasabb, mikor aztán ökölbe szoritott jobbát emelve, a reámeresztett szemek előtt úgy állott, mint egy tulvilági lény, kinek szellemszavát, nem úgy mint másét, az érczék segedelmével, hanem közvetlenül lelkük lelkével vélték hallani. És e siri hangra siri csendesség figyelmeztetett, melyet csak az érczelmek villanyos kitörése szakasztott félbe, mikor valamely fenséges eszme vagy merész kifejezés rázta fel egyszerre a hallgatóságot.²²⁾ A fenséges, a lelki nagyság eme visszhangja szólott szavaiból. Mint Demosthenes, mindig szemenkint szedte össze, a mi legkitünőbb.²³⁾

Szabadelvüiségeért, a nemesség jogainak s a nép érdekeinek hirdetéseéit, néhány beszéde után, a főrendek kevés kivétellel, megdöbbenéssel és gyűlölettel fordultak el tőle, az alsó tábla többsége pedig hodoló tisztelettel veszi körül. Noha nem pártvezér, de pártja

²¹⁾ *Szemere-Tár*. A budapesti református főiskola birtokában. XIV. kötet. XLIII. darab.

²²⁾ *Csengery Antal*: Magyar szónokok és statusférjak. Pest, 1851. 329. l.

²³⁾ *Ugyanaz*. 332. l.

utoljára semmit sem tesz az ő megkérdése nélkül. Társai közül igen sokan csak benne és általa veszik észre, hogy a törvényhozónak, ki egy nemzet sorsára és jövődjére hatni hivatott, mi magas szempontból kell vizsgálnia és itélnie a dolgokat. Kölcsy, hogy a Szemere Bertalan találó és szép hasonlatával éljünk: olyan köztük, mint a kalaúz, ki úgyis vezeti az utasokat, ha előlmege, mert ekkor követik; úgyis, ha hátul jár, mert ekkor hozzá pillantanak és fordulnak vissza tanácsért.²⁴⁾ S mégis, eszményisége és érzékenysége következtében, elkivánczik a politikai pályáról, — vissza hűtlenül elhagyott Muzsái társaságába.

III.

A sokszor zajos, sokszor viharos országgyűlés vezetésére Mérey alkalmatlannak bizonyul. A tüzes szónokok megfékezésére hiányzik benne az erő és tekintély, mérsékelésére a tapintat és szeretetreméltóság, válságos összeütközések elsimítására a leleményesség és bátorság. Egyszerre fejét vesztí és csúfosan megfut a T a g e n ügyében s az országgyűlési ifjuság kizárása kérdésében. Szereplése szégyen és kudarcz, kormánya e miatt Bécsbe hívja, s hogy szabaduljon tőle, följobb emeli, a nyugalmazott V é g h I s t v á n helyébe tartományi főbiztosnak nevezi ki. E személyváltozás után csakhamar több következik, így D ö b r e n t e i G á b o r 1834. áprilisében a tartományi másod-albiztosságból az elsőbe lép elő, oly föltétellel vagy kikötés mellett, hogy az akadémiai titkárságról le fog mondani.

A föltétel hire gyorsan kiszivárog, s az ifjabb író-nemzedék örvendve hallja azt, mert kilátása nyílik, hogy egyfelől a gyűlölt Döbrenteitől megmenekszik, másfelől a megürülendő fontos állásba valamely hívét segíti be, s diadalmas lobogója, melyet a Kazinczy és Kisfaludy Károly kezeiből örökölt, az akademiában is teljesen uralkodni fog. A buzgó és fáradhatatlan T o l d y a jelöltje. Nem csak barátai, B a j z a és V ö r ö s m a r t y foglalnak mellette már eleve állást, de a befolyásos gr. Széchenyi István is megígéri, hogy támogatni fogja; a mikor egyszerre, május havában, Kölcsy Pestre

²⁴⁾ B. Eötvös József: Budapesti Árvizkönyv. 1840. IV. k. 219. l.

kerül, s a Döbrentei lemondásáról véletlenül értesül. Az utolsó napon, a bucsú-ebéden Szemere Pállal, kinek éppen vendége, sok mindenről elbeszél, s a szó között történetesen, tréfaképpen jut eszébe a gondolat, hogy hátha ő lenne akadémiai titkár? Régi vágya beteljesülne, hogy a tudomány és irodalom középpontjában élhetne, egyszersmind az országgyűlés hiábavaló izgalmaiktól és küzdelmeitől visszavonulhatna. Szemerének tetszik a gondolat s rögtön komolyan veszi, kivihetőségében is, minthogy szíve egész szeretetével csüng rajta, annyira bizik, hogy Kölcseyvel szavát adatja, mikép a titkárságot megválasztása esetében csakugyan elvállalja; ez pedig szavát adja ugyan, hiszen ő is örömeztőbb élne barátai körében, mint Csekén gazdasági s Nagy-Károlyban és Pozsonyban polgári gondok között; de az első felmelegedés multával kivihetetlennek itéli a tervet, mert számítása szerint az igazgató tanácsnak tagjai közül sokan ellene lesznek politikai elvei miatt, a társaság tudósai közül személyi összeköttetés következtében; a kik együtt élnek, természetesen inkább ragaszkodnak egymáshoz, mint olyanhoz, a ki alig érintkezik velök. Azért nem igen töri a fejét rajta, sőt, úgy látszik, egészen elfelejti vala, ha Szemere vissza nem emlékezteti és nem figyelmezteti, hogy a dologról Bártfay Lászlónak semmit se szólt. Így foglalkozik megint a titkársággal, Bártfaynak írva, nehogy éppen ő, kinek barátsága előtte szent, a hallgatást barátságtalan bizalmatlanságnak vegye. Levele nem egyéb, mint egyszerű jelentés: beszámolás és leszámolás együtt. Hogy is volna egyéb, mikor oly embertől ered, a ki senkinek utjában állni nem akar?²⁵⁾

Kölcsey előtt tehát, még ez idő szerint, jelöltsége nem komoly; annál komolyabb tisztelői és barátai előtt. Szemere sürgőldök mellette. Már május végén vagy június elején közli a szándékot Bártfayval, közli még ugyanaz napon, vagy ugyanazon órában künn a lóversenyen Széchenyivel. A gróf csodálkozással, de örömmel hallja, a mint Bártfay válaszában jelenti. Elismeri, hogy a Kölcsey megválasztása nagy nyereség volna, mert néhány esztendő mulva az akadémia ügyeinek egész vezetése az ő kezeibe menne át; pedig nyilvánvaló, a Cuvier példája is bizonyítja, hogy az ily

²⁵⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Toldy Ferencz által. Pest, 1861. VIII. k. 249-250. l.

társaságok fénye és hatása nem annyira az elnököktől, mint a derék titkároktól függ. Csak az az egy aggasztja, a miről Kőlcsey és Szemere nem tudott, hogy Toldyt nagyon is felbuzgatták előre. Az épp jelenlevő Vörösmarty siet megnyugtanni, hogy Toldy, ha a Kőlcsey jelöltségéről értesül, bizonyosan minden ígérettől és felbuzgatástól eláll. „Szóljon tehát Ön vele — ugymond Széchenyi — ha a dolgot el lehet még intézni, én valóban egészen Kőlcsey mellett vagyok s leszek: reményem is, hogy megtörténhetik.“ Vörösmarty szól s Toldy a legnemesebb őszinteséggel és önzetlenséggel kinyilatkoztatja: hogy ő igen is örömet elfogadta volna a titkárságot, ha kivált közbizalom és közmegegyezés választotta volna meg; de ha vele s mellette Kőlcsey jó szóba, lehetetlen oly szerénytelennek lennie, hogy önként vissza ne vonuljon. S örömmel lép vissza, mert Kőlcseyt nem csak a társaság, hanem az irodalom is visszanyeri; sőt megígéri, hogy azon esetre, ha nevét a választáskor fölemlítenék, a leghatározottabban ki fogja jelenteni, hogy reá senki se szavazzon, mert ő a maga szavazatát teljes lélekkel és meggyőződéssel Kőlcseyre adja; s megígéri, hogy ő és Vörösmarty szép szerével a társak között mindent el fognak követni, hogy e kijelentésre szükség ne legyen.²⁶⁾

Ime, így hódít a Kőlcsey jelöltsége. Egyszerre szívesen üdvözli Szemere, Bárfay, Széchenyi, Vörösmarty és Toldy; már most maga Kőlcsey is kénytelen komolyan venni azt. S egész bizonyossággal mondhatjuk: hogy ez a titkári kérdés ebben az időben az akademiának, sőt az irodalomnak legfontosabb kérdése.

Miért? Mindjárt kiviláglik; csak néhány sugarat kell vetnünk az akadémia e korbéli nyomorúságára. Mert bizony megvalljuk, noha nem minden habozás és restelkedés nélkül, hogy a mi hitünk tisztaságában és erősségében megcsalhatkoztunk. Azt hittük, hogy miután annyi jámbor szándék és buzgó esdeklés fogant és hangzott el félszázad óta a magyar tudós társaságról, szóban és írásban, hogy miután gróf Széchenyi felvillanyozó áldozatának hatása alatt gazdagok és szegények olyan jelentékeny összeget rakosgattunk össze a megvalósításra, hogy miután megalkottuk a szervező törvénycikket, összeállítottuk az igazgató tanácsot, megvá-

²⁰⁾ *Szemere-Tár.* A budapesti református főiskola birtokában. XIV. kötet. XXV. darab.

lasztottuk a helybeli és vidéki rendes, valamint a tiszteleti tagokat, hogy miután megerősítve leérkeztek a rendszabások, az alaprajz és megindításról szóló javaslat: ez a mi nagyon óhajtott és sürgetett új intézetiünk sokat ígérő hajója bátran vízre szállhat, biztosan és méltóságosan fog közeledni nagy és magasztos célja felé. S most látjuk, elindulása után, az Urnak 1831-ik, vagy akár 1834-ik esztendejében, hogy könnyen a bizonytalanban bolyonghatunk vagy zátonyra juthatunk, mert csak általánosságban tudjuk, olvasók és írók egyiránt, hogy mi és merre a célja; ennek a következtében nem a leghelyesebb irányban indultunk el, s nem mindég a leghelyesebb úton haladunk.

Vagy mire vall, ha nem erre a közönség boldog tájékozatlansága, mellyel az akademiáról és hivatásáról gondolkozik? Esztergomvármegye, például, felszólítja ezt a mi tudós társaságunkat, hogy egyfelől pótolja ki a mesterségek műszavaiban levő hiányosságot, másfelől adja ki a mennyegzői és más nemzeti szertartásokkor használatos mondókákat az idegen ajkúak magyarosítása végett. Mintha bizony az ily mondva-csinált műszavak kellenének a magyar iparosságnak, s oly könnyen és egyetemesen elterjedhetnének közte, mint a hogy a levegő és világosság terjed; mintha bizony a nép nyelvérzéke nem vetné el a czífra szófaragásokat és nem tartaná meg készségesebben a német kifejezéseket magyaros hangzásukban; hiszen a mi századokon át, emberöltőről emberöltőre a vérbe ívik, azt kiirtani és megváltoztatni egyszerre, egy füst alatt nem lehet; sok esztendő, félszázad is el fog múlni, a míg e hiányosság pótlása sikeresen megindul, s talán egy másik félszázad, a míg szerencsésen befejeződik! S mintha bizony azokban az alkalmi versekben és szólásokban valami ellenállhatatlan bűvös erő rejlenék, a mitől a szív és elme a nyelvvel együtt okvetetlenül és haladéktalanul átalakulna; holott úgy van a dolog, hogy ha idegen ajkú polgárságunkat a nemzeti élet a maga közvetlen érintkezéseivel és örökös összeköttetéseivel, az iskola és egyház a maga szellemi és erkölcsi tanításával meg nem magyarosítja, az a nyomtatott gyűjtemény alig fogja; annyival inkább, mert el sem olvassa, meg sem érti. Még különösebb egyesek kivánsága. Pajor István, a többek között, új szerkezetű fuvó harmonikának s Nagy János a kör négyszögesítésének feltalálásával jelentkezik az akade-

mia előtt.²⁷⁾ Két eredeti magyar találmány; az első rajzzal és leirással, hogy a szerint elkészíttethető legyen, a második komoly értekezés alakjában, a hogy a bírálatra kiállhat. Kassai József, szerencsi plébános pedig kilencz vaskos kötetű etymologiai szótárt küld be, kiadás végett, teli ártatlan ábrándozással s dús leleményességgel. Kazinczy Guzmicsnak egyetlen czikkkel mutatja be; a szláv nála nem tót vagy tóth, hanem — tolt, Verdrängter, mert az Árpád vitézei a szlávokat kitolták innen.²⁸⁾ Végül arra kéri a társaságot, hogy vegye föl tagjai sorába. Mintha bizony az akademia rokkantak menedékháza volna, melynek életbiztosító fedele alá a folyamodás útja vezetne!

Vagy mire vall még inkább, ha nem a tévedésre és megtévedésre, magának az akademiának balfelfogása sok dolgáról. Már az Alaprajz több elve hibás. Nem bíráljuk végig, de két intézkedéséről meg kell emlékeznünk, mert ez az oka a mutatkozó és fenyegető egész nyomorúságnak.

Az egyik intézkedés az igazgatóságot ruhazza fel az első tagválasztások jogával; az igazgatóság pedig főurak, főpapok és főtisztviselők testülete, így jellemére aristocrata, s ez a testület választ oly társaságot, melynek jelleme democrata, mert a jelöltek nem születésök, hanem ihletésök, nem hivatalok, hanem hivatásuk, nem anyagi, hanem szellemi tehetségük által tűnnek ki; e szerint már az intézet megalakításában elvileg ellentétes tényező működik közre, s a democratia az aristocrata gyámsága alá kerül; annyi- val inkább, mert a kormány azon kísérletet, hogy az írók, legalább a heti üléseken magok közül való elnök vezetése alatt jöhessenek össze, bizalmatlankodva visszaútasította; az elnökök csak aristocraták lehetnek, az igazgatók is szinte kizárólag azok. Köztük nem egy akad, ki előtt a magyar irodalom, költészet és tudomány ismeretlen föld, ki dús ajándéka vagy méltósága után jutott ide, ki oly férfiakra szavaz, kiknek neve talán az ajánláskor csendül először fülébe. S mi ennek a következése? Az, hogy az igazgatóság néhány író vagy íróskodó tagjára kénytelen hallgatni s választása a kinevezéshez hasonlít: benne a kedvezés és pártfogás

²⁷⁾ *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*: Pest, 1833. I. k. 72-87. I.

²⁸⁾ *Gulyás Elek*: Kazinczy Ferencz és Guzmics Izidor közti levelezés. Pest, 1873. 249-250. I.

teljesen diadalmaskodhatik. Még jobban megkönnyítik ezt ama szabadabb tekintetek, melyek a választást vezetik. Ezek szerint

„Az eddigelé legtöbb író t nevelt nyelvtudomány osztályából az olyan, kinek más osztályba tartozó munkája is dicsérhető, ezen másba is kineveztethessék; a ki tehát aesthetikai értekezéseket is írt, ámbár egyébiránt költő vagy nyelvtudós, léphet a philosophia osztályába; ismét költő vagy nyelvtudós, kitől életírás, nyelv története s egyéb historiai tárgy forog kézen, a történettudományéba; vagy a ki mint professor más nemben tanít eddig mutatott munkájánál, iskolája ágazatába is kinevezhető“ . . .²⁹⁾

Érdekes tekintetek s annyira szembe-szökők, hogy egyszerre felismerhetjük célzatukat. Egyes írókért, nem az irodalomért keletkeztek. Felállítója, az igazgatóság, gróf Teleki József elnök és gróf Széchenyi István alelnök befolyása alatt dolgozik, ezek viszont sok irodalmi kérdésben a Döbrentei felvilágosításai és tanácsai szerint járnak el. Az ő sugallmazása gyanítható itt is. Ugyanaz a kényelmesség és élelmesség nyilvánul e „szabadabb tekintetek“-ben, melyet némely újabb színműíró tanúsít, mikor a színeszerekre alkalmazva alkotja meg a jellemeket. Ily módon be lehet ugyan osztani egyik-másik költőt és nyelvtudóst a bölcséleti és történeti osztályba; de, hogy igazán helyökön lesznek-e, alaposan kétségbe vonható? Az meg, hogy a professor oly tudományágnak képviselője is lehessen, melyet irodalmilag nem mivel, csak tanít, éppen merő képtelenség; hiszen tudjuk, hogy az iskola viszonyai és szükségei szerint akárhányszor idegen tárgyat kénytelen elvállalni s esztendőkig megtartani. Valóban, nem egyébre jók, s nem másra valók e „szabadabb tekintetek,“ mint, hogy az igazgatóság minden pártfogást és kedvezést elnézzen velök; bizonyítja a választás eredménye. A bölcséleti osztály helybeli első rendes tagja — Döbrentei Gábor. Mivel szerezte meg? Kétségtelenül maradandó érdemei vannak, de a szépirodalomban Kisfaludy Károly és Vörösmarty Mihály költői sikerei sokkal fényesebbek, s országosan elismertebbek, semhogy mellettök az elsőséget követelhesse és elfoglalhassa; pedig erős becsvágya az elsőségre áhít s társadalmi összeköttetése megadja neki, hiszen a „szabadabb tekintetek“ meg-

²⁹⁾ *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei.* Pest, 1833. I. k. 60. 1.

engedik; és ő — Kazinczy szerint — nem pirul elfogadni azt, mikor utána másodikul Imre János egyetemi tanár, a bölcsélet mély eszű és szorgalmas művelője következik.³⁰⁾ Ha nem is ítélünk róla oly élesen, mint Kazinczy; mindenesetre meg kell valánunk, hogy az igazgatóság Imrén méltatlanságot követett el érte, s ő annak nem csak oka, de okozója. A történettudományban helybeli első rendes tag, miután Horvát István a megválasztást nem fogadta el — Petrovics Fridrik. Az irodalomban neve csak Magyarország történeteinek időszaki tábláiról ismeretes; kevés alap a halhatatlanságra és elsőségre. Annál elegendőbb, hogy a Teleki-család nevelője. Kazinczy Ferencz, a nyelvújítás diadalmas vezére, kinek lobogójára a nyelv szépségének eszméje van írva, ki ez eszme érdekében évtizedek óta küzd: lelkesedik és lelkesít, korszakos hatással, a történeti osztályba jut, mint vidéki első rendes tag. Hogyan? . . . A „szabadabb tekintetek“ segédelmével. Az utána jövő társa Kis János, míg a magyar Horatius, Berzsenyi a bölcsélet. osztályban foglal helyet.

Mindez az írók között lappangó elégületlenséget támaszt, mely azonban itt-ott, különösen a Kazinczy leveleiben nyíltan is kitöri. S ez elégületlenség a Döbrentei titkársága miatt még fokozódik, meghasonlást és pártoskodást idéz elő; mert az ő egyénisége a Kazinczy követői előtt gyűlöletes, még pedig több okból. Mélyen elítélik, s ez ítélet alól feloldani ma sem hajlandók, hogy mestere és jötevője, Kazinczy irányában háladatlan és kiméretlen, ellene az irodalomban és társadalomban, az ő felfogásuk szerint, önzésből és hiúságból méltatlan harcot űz, állítólag a rágalmazás és susárlás fegyverével. Mennyi igaz, mennyi nem e megbélyegző vádból, annak tisztázása máshova tartozik; itt csak az említendő meg, hogy e felfogás következtében mind Kazinczy, mind hivei szenvedélyes ellenfelei. Maga Kazinczy egyenesen az ő titkos sugdosásai- és áskálódásainak tulajdonítja, hogy a titkárságból kimaradt. Az alapító és irányadó férfiak már eleinte Döbrenteire gondoltak ugyan, ki örökön ott sürgött és forgott köztük a pozsonyi országgyűlések alatt; de gróf Dessewffy József Kazinczyra fordította figyelmüket s a mint maga jelenti barátjának 1826. márczius 21-ről, a részére egészen

³⁰⁾ *Gulyás Elek*: Kazinczy Ferencz és Guzmics Izidor közti levelezés Pest, 1873. 250. l.

megnyerte őket. „Semmit sem kívánnak tőled, — úgymond — csak, hogy mérsékelj magad a neologismusban; az a magyar nyelvet emelte ugyan intensive, de extensive fogyasztotta.“³¹⁾ S Kazinczy egészen belemelegedett a titkárság gondolatába, az örömben megifjodva számítgatta, hogy mennyivel gyarapodnék ismereteiben, ha Pesten, biztos jövedelemmel, gond nélkül élne, hogy milyen könnyen rándulhatna fel minden esztendőben Bécsbe, hol a művészetek elméletében tovább képezné magát, hogy milyen előnyére válnék fiainak és leányainak a falusi és pataki élet helyett a főváros előkelő simasága és műveltsége; s e számítgatásában megígérte egyfelől Dessewffynek, másfelől Telekinek, hogy a mit készítget, azt a nyelvújítás pártolóival és ellenzőivel együtt olvasná el, kihallgatná egyik félnek is, a másiknak is okait s azt tenné, a mit a dolog és meggyőződése kívánna.³²⁾ A számítgatás ködbe foszolt, mert az akadémia megalakulásáig s a titkárság betöltéséig, elég csodálatosan, elhidegültek tőle mind Dessewffy, mind Teleki — a Döbrentei javára és szerencséjére, de az új nemzedék bosszúságára.

Lehet, hogy Döbrentei jobb titkár, mint az öreg Kazinczy volna, ki néhány hónap múlva meg is hal; hiszen fiatalabb és erőlyesebb, sem az idő, sem az adósság alatt nem görnyed, mint az, de megválasztása még sem mondható tapintatosnak. Hiszen még eleven emlékezetben a *Conversations-Lexicon* izgalmas és szenvedélyes pöre, még most is sajognak az ejtett sebek, melyeket Bajza Fenyéryvel és Bugáttal, az új nemzedék erkölcsi támogatása mellett, Döbrenteire és társaira szort. A democratia elve, az ifjúság duzzadó erejében mérközött össze a születési és hivatali tekintélylyel, mely az irodalom szabad köztársaságában a nemzet általános figyelme közt végleg elbukott; s ma már nem a tekintély — a tehetség, hanem a tehetség — a tekintély. E nagy diadalnak és nagy nyereségnek az ára a Döbrentei és Dessewffy megtépett koszorúja. S Döbrentei e pör, vagy inkább hadviselés után, mely kegyetlenül megviselte, ül a titkári székben, annak a gyanúnak árnyéka alatt, hogy pusztuló dicsősége tatarozása és önzése kielégítése végett kereste e helyet; mert azt hiszik róla, hogy a pénzt

³¹⁾ *Kazinczy Gábor*: Gróf Dessewffy József bizodalmas levelezése Kazinczy Ferenczczel. 1793-1831. Pest, 1864. III. kötet, 340. l.

³²⁾ Ugyanaz. 341-342. l.

különösen szereti. Kazinczy szerint még a cholera gyógyítására is kiküldeti magát, csak az neki pillongást és pénzt ígérjen;³³⁾ a titkárság pedig ezt is, azt is ígér és ad; mert annak a daczára, hogy az Alaprajz kiköti, hogy a titkár, kinek illendő fizetése jár, egyelőre 800 forint, más hivatalt nem viselhet, a megindításról szóló javaslat megengedi, hogy az eleinte más hivatalbeli is lehessen: — így lett ő. S olyan az akademiában, mint a határjelző két ellenséges tábor között; háta megett a régi írók: Dessewffy, Schedius, Jankovics, Balogh, Thaisz; szemben vele az új nemzedék: Szemere, Vörösmarty, Bajza, Bugát, Fenyéry, Bártfay, Toldy.

A másik intézkedés a rendes és levelező tagok kötelességeit szabja meg. Többek között meghagyja nekik, hogy a magyar nyelven irt és kiadott könyveket szorgalmasan nézzék által, a mennyire idejük és foglalatosságuk engedi, bírálják meg, s ítéletüket az elnöknek küldjék el. A lakhelyükön és vidékükön megjelent mindenféle művek czimét és szerzője nevét hónaponként jó eleve tudassák, hogy a társaság folyóiratában közölhesse s a tagok minél hamarabb megismerkedhessenek velök. Oly követelés ez, mely a belőle vont természetes következtetésekkel a költőnek és tudósnak nyúge, megöli az ihletet és csökkenti a kutatást; s miatta az egész tudós társaság hajója tétova révedezik vagy megfeneklik. Mert valóban elszomorító, hogy miben buzognak és fáradoznak legérdemesebb és legtehetségesebb íróink.³⁴⁾

Nos? Szószedegetésben és kivonatozásban! Mert az akademia, úgy látszik, ezt tartja legsürgősebb és legméltóabb feladatának. Határozatai és útasításai hosszú sora erre vonatkozik. Elrendeli, hogy minden tagja jegyezze össze és adja be az osztályabeli régi és új magyar könyvek czimeit. Mi végett? Hát azért, hogy az elnökség kioszthassa köztük, mikép a bennök levő műszavakat szedegessék ki s írják össze betürendben; egyszersmind gyűjtsék egybe, a mennyire alkalmuk van a tájszavakat s a városi és falusi mesteremberek műszavait, meg a tudomány-ágjokbeli latin vagy más nyelvű műkifejezéseket, melléjük téve mindenütt a megfelelő magyar szót vagy szókat. S a mely fogalomra hiányzik? Alkossanak

³³⁾ *Gulyás Elek*: Kazinczy Ferencz és Guzmics Izidor közti levelezés. Pest, 1873. 250. l.

³⁴⁾ *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*: I. kötet. Pest, 1833. 106-107. l.

magok egyet vagy többet, a mint kedvök penderedik. A bőség megzavarodást vagy fejtörést nem okoz, mert a garmadába halmozódó gyűjtemény úgy is csak arra való, hogy később, a nagy szótár összeírása alatt, a tiszta buzát a konkolyból ki lehessen rostálni.³⁵⁾

Ime a munka, melyet az akademiának nemcsak nyelvészei, de összes tagjai végeznek. Hivatás-teljesítés ez, vagy legalább szórakozás és időtöltés? Megengedjük, annak, a ki szótáríró; de minden másnak eltérítés hivatásától, keserves unalom és időrablás! Szerencsétlen gondolat, hogy az építész legyen téglavető, a szobrász kőfaragó, a festő szobamázoló, a zeneszerző hangjegy-másoló, végre a költők és mindennemű tudósok szavakat böngésszenek és kivonatokat irogassanak.

Ez a kivonatozás még áldatlanabb, még meddőbb, még méltatlanabb munka, mint a szógyűjtés; de el nem mulasztható, mert ez a mi tudós társaságunk ismételve elrendeli. Valjon mire? Önmaga és a közönség tájékozására. A nyomtató műhelyeket tagjai közt kiosztja országszerte felügyelés végett, hogy a mi sajtójuk alól napvilágra jő, azt kiki szerezzze meg és olvassa el, hogy kivonhassa, s ha kell, a nagy gyűléskor róla írásbeli észrevételeit előadhassa; különösen kísérje figyelemmel a naptárakat, hogy mennyi példányban terjednek el magyar, német, tót és horvát nyelven, mivel ez mutatja meg, hogy hányan kapnak az olvasáson. A kivonatozásban lelkiismeres és óvatos gonddal kerülje, hogy a műről vagy szerzőjéről megjegyzést ne tegyen, dicséretet vagy megrovást ne mondjon, valahogy eszét, ismeretét s önálló gondolkozását el ne árulja, mert a kivonat és jelentés, a hazai s lehetőleg a külföldi irodalom termékeiről is, — a Tudománytárba készül; már pedig jobb, ha szorosabb kritikát egyesek adnak ki, mint egész társaság, jobb, ha az olvasó és írói világ a kivonat és jelentés áttekintéséből a saját fejével hozhat ítéletet, hogy valamely könyv reá nézve szük-séges-e és hasznos-e? .. De nem, ez sokáig nem maradhat így; s csakugyan az akademia maga hamar megunja. S már az ötödik ülésben megengedi, hogy a kivonatozó az író lelkét is felfogja, s az érdem és nem érdem színeit kitüntesse; de a szerzővel mindenestre illendőképpen bánjon, hogy a társaság tekintélyét ne kocz-

³⁵⁾ *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei.* Pest, 1833. I. köt. 67-71. l.

káztassa; sőt a második nagy gyűlésen elhatározza, hogy az ily dolgozatok neve bírálat vagy ismertetés legyen s a kivonat csak az ejtett ítélet támogatására vagy egyenesen a munka jó és gyöngé oldalainak kiemelésére, így arra a főcélra szolgáljon, hogy a közönség ítéletet s az író okulást lássson belőle.³⁶⁾

Hát micsoda szellem, micsoda irány, micsoda út ez beváltására annak a büszke jelképnek és hangzatos jeligének, mely az akadémiai pecséten áll? Ott sas iszik a Minerva csészéjéből s ez a két szó: borúra derű hirdeti, hogy a tudománytalanság után a tudományosság fog felragyogni. Hát sas-szellemek szabad és mérsékelt világa-e a kényszerű köteletség és kényszerű munka? Oly férfiak, mint Kazinczy, Kisfaludy, Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty nem követhetik, legalább az akademiában nem igen, hivatásukat és ihletüket; rendelet szerint szakmában kell dolgozniok: véleményeket lelketlen kéziratokról s kivonatokat és bírálatokat idővesztő nyomtatványokról. Valjon így fejlődhet-e a költészet és tudomány? Valjon illő áldozat-e ez a tudomány istenasszonyának, Minervának? Félünk tőle, hogy ha megéledne és megszóllalna, legelőször is az akadémia pecsétje ellen tiltakoznék! Valjon költőnek és tudósnek, korszakalkotó írónak való feladat-e, melyet Kazinczy kap. Egyszer azt kell megvizsgálnia, hogy Lassú István jól fordította-e Nietsch Horatiushoz írt jegyzeteit; másszor valami kezdetleges férczelésről, a Bársony Czipőről kell ítéletet mondania. Miről? Mondjuk — a Bársony Czipőről. Még talán jó volna, ha igazi czipő volna, s nem esetlen vigjáték. A mint Kazinczy jellemzi Guzmicsnak: fordítója talán sohasem dolgozott egyebet; gyakorlatlan stýlista, mint egy diák, s magyarul sem tud. Tehát az egész silány dolgozás és silány maga a dolog is. Valami kapitány egy czipész feleségét szállására édesgeti, a hol a férj a szerelmes párt meglepi. Nos, a kapitány mit csinál? Az asszonyt lepedők alá rejti s a boldogtalan „mest'ramot“ kényszeríti, hogy a lepedők alól kidugott lábáról mértéket vegyen — bársony czipőnek. Kazinczy unja a silányságot, bántja, hogy nincs benne semmi erkölcsi igazságszolgáltatás. Bírálat helyett átdolgozza, vagy inkább újra írja s úgy nyújtja be az akademiának; ez a művei közt meglevő, két

³⁶⁾ *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*. I. kötet. Pest, 1833. 69. 76. 80. 93. 1.

felvonásos Atlac-papucs története.³⁷⁾ S mi a tanulsága? Hogy saját kedve szerint csapongó szelleme fellázad a nyűg ellen s lerázza azt. Bizony a ki túri is, zúgolódva túri, mint Kölcsey; és hibáztatja az előre készült Alaprajzot.

„Mi gondolat vala az — úgymond — egy csoport embernek összeülni és alkotványt szerkeszteni oly társaság számára, mely még nem született? Mi gondolat vala, ez alkotvány alá némely részben genialis írókat gyűjteni, hogy kik saját szeszélyeik szerint szökdelleni szoktak, most jármot huzván másszanak? Mi gondolat vala, ez írókat parókás consiliariusokként tribunálba ültetni, hogy a kritikai vaspálczát a magyar Parnassus felett hordozzák, s ez által vagy literaturai despotákká vagy gyüölött gáncsgyúrókká legyenek? A mi aristocratiai pedántságunkat itt sem tagadhattuk meg; s azt hittük, hogy a genie-nek is kimért formák szerint, parancsolat után kell mozogua; hogy a literatura, mint valamely mulató sátor, pénzért egy intésre összealkottatik; hogy írók és olvasóközönséget Párisból és Londonból lehet rakással hozatni, mint szakácsot és vendéget. Megvallom, ily körülmények közt aggódtam az akademiáért, látván, hogy a jobb fejek sinlenek; hogy a bírálatok rosznál rosszabbak; s egyfelől lethargia, másfelől szégyenbe jutás leszen a ki nem kerülhető vég. Széchenyi megvigasztalt, igérvén mindent végbevinni, hogy az a bírálatok tára ki ne adassék, s az írók azzal a napszámos munkával ne terheltessenek. Isten engedjen jó kimenetelt.“ . . .³⁸⁾

Bizony ez az aggodalom alapos. Mert félünk, hogy ha az a Tudománytár úgy fog megjelenni, a hogy terve szól, a tudománynak édes kevés hasznára lesz; félünk, hogy akkor az a büszke jelkép a pecséten nem azt a szép czélzatot fejezi ki, melyet az akademia ért alatta, hanem azt a csipős és éles gondolatot a hogy a mindenható Metternich herczeg fejtette meg.

És mi az?

Gróf Széchenyi éppen Bécsben időzött, mikor az akademia pecsétje megérkezett. Megkapja és megmutatja Metternich herczegnek. Ez nézi, nézi, végre megszólal:

„Tudja, kedves gróf, mit jelent ez a kép?“

„Mit?“

³⁷⁾ *Gulyás Elek*: Kazinczy Ferencz és Guzmics Izidor közti levelezés. Pest, 1873. 250-266. l.

³⁸⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest, 1861. 14-15. l.

„Az osztrák sas kiissza az önök tokaji borát.^{3 9)}”

Ezer szerencse, hogy gróf Széchenyi lángelméje épp oly jól ismeri, mint Kölcsey, azt az egész nyomorúságot, melyben az akadémia sanylik. Addig mozog, addig izgat, addig dolgozik, hogy az a kivonatos és bírálatos Tudománytár soha sem lát napvilágot; a mi megjelenik, az más alapon, más elvekkel fog megjelenni. Gyűlést hív össze pozsonyi lakására s egybejönnek nála az igazgató tagok közül: br. Wesselényi Miklós, br. Mednyánszky Alajos, gróf Andrassy György, gróf Károlyi György, Nagy Pál, Somsich Pongrácz alnádor, Vághy Ferencz, Soprony város polgármestere és követe, meg velök együtt Kölcsey. A míg a vendégek leülnek, Széchenyi a szoba közepén jár-keel s az akadémia bajairól beszél.^{4 0)} Így gyűjtögeti a többséget, mely a bajok orvoslására hajlandó és képes.

Istennek hála, az orvoslást megkezdik.

Legelőször is a kényszerű munka esik el.

Hát a többi baj mikor fog megszűnni?

A mikor Döbrentei elmegy s Kölcsey helyére jön. Az ő érzeke és belátása eltalálja és megmutatja a helyes irányt s pártatlansága kibékíti a meghasonlást.

IV.

Kölcsey jelöltségének első hírét Széchenyi meglepetéssel hallotta, de örvendve fogadta; később mégis nehézségei támadnak. S Bártfay aggodalommal telik el. Mik lehetnek e nehézségek? Nem tudja, nem sejtí, mert közös barátai, kik előtt a gróf nyilatkozott, csak arról értesítik, hogy Széchenyi ezek miatt személyesen akar Kölcseyvel beszélni; többet nem mondanak, hogy a bizalommal vissza ne éljenek; de Bártfay szent kötelességének tekinti, hogy ezt is sietve tudassa, mikép Kölcsey alkalmat adjon, vagy legalább ne kerülje azt, ha a gróf közeledni és nyilatkozni kíván. Egyébiránt az a meggyőződése: ha a magyar tudós társaság nem tartja nyereségnek, hogy Kölcsey Ferencz legyen a tit-

³⁹⁾ *Döbrentei Gál-or*: Kiadatlan Naplójegyzetei. Gróf Kuun Géza birtokában. III. kötet. 1844. január 31.

⁴⁰⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest, 1861. 39. l.

kára, akkor bizony Kölcsey Ferencz sem tarthatja valami szertelen dicsőségnek, hogy a titkárságot elnyerheti.⁴¹⁾

Kölcsey nem bánkodik a „titokzatos nehézségeken“, nem esik izgalomba és idegességbe miattok, még csak kíváncsi sem lesz, hogy kutassa és megtudja őket. Egyszerre és örömet lemond. S már megírja, még azon a héten Bártfaynak, hogy Széchenyi járt ugyan Pozsonyban, de nem találkozott és nem beszélt vele, különben kedve sem lett volna; mihelyest „nehézségek“ vannak, szóba jöni sem akar;⁴²⁾ s már jelenti, még ugyanazzal a postával, Szemere Pálnak, kinek megígérte, hogy a megválasztást elfogadja, eme fordulatot a maga igazolása végett; s már ez is szinte bele nyugszik a lemondásba, legalább fölteszi magában, hogy a titkárságról hallgatni fog, mert hite szerint, ha ő erősödik mellette, tagtársai ellenzik⁴³⁾: — a mikor Toldy Bécsbe utaztában, augusztus 18-án, megjelenik Kölcseynél és az ő magatartásáról számot ad. Miért? Mivel olvasva a Bártfaynak irt utolsó levelet, az az aggodalom ébred benne, hogy Kölcsey a „titokzatos nehézségek“ miatt talán gyanakszik reája; a mi fáj neki ama tiszteletnél fogva, melylyel rajta csüng, fáj kétszeresen ama kijelentés után, melyet a titkárság kérdésében felőle tett. Nyíltan és férfiasan előterjeszti a levelezést, melyet gróf Telekivel váltott s kétségtelenül bebizonyítja belőle, hogy mihelyt Kölcsey neve szóba került, ő a jelöltségtől határozottan visszalépett; csak hogy eloszlassa magáról azt a gyanút, mely Kölcseynek esze ágában sincsen. Felvilágosítása teljesen meggyőző és tájékoztató. Kölcseyre azt a benyomást gyakorolja, hogy ellene sem Széchenyi nem foglal állást, sem az akadémiai tagok nem támasztanak akadályokat; így Bártfay bizonynyal rosszul, homályosan fejezhette ki magát; ennek a következtében nem oldózkodhatik fel ígérete és kötelezettsége alól s nem mondhat le olyan egyszerűen a jelöltségről. Tudatja ezt rögtön Szemerével, megírva egyszersmind, hogy Toldy ajánlva ajánlja, hogy szándékáról értesítse a grófot, a ki, úgy látszik, ilyenféle nyilatkozatot vár tőle; hogy minden esetre

⁴¹⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest, 1861, VIII. kötet, 254-255 l.

⁴²⁾ *Szemere-Tár*. A budapesti reformatus főiskola birtokában. XIV. kötet, XXXII. darab.

⁴³⁾ *Ugyanaz*. XIV. kötet, XXXVIII. darab.

határozzon visszavonhatatlanul, mert különben habozása miatt megeshetik, hogy sem Kölcsey, sem Toldy nem lesz titkár, hanem — Döbrentei marad.⁴⁴⁾

Ime, a Kölcsey helyzete és hangulata így egyszerre megváltozik, s a titkári kérdésnek már most egészen tüzetes megbeszélése következik; mert ez a főkérdés olyan kérdés, melyből újabb és újabb mellékes kérdések erednek.

Először: mit akar Döbrentei?

Viselete gyanús, kivált eleinte. Kormányára kívánságára nyiltan leköszönt ugyan, de alattomban mind azon dolgozik, hogy megmaradhasson állásában. Ezt a hitet táplálja róla Toldy, ezt vallja Szemere, augusztus 31-iki levele szerint, éppen az ő igen-nemes és nemmel-igenes beszédei következtében; sőt ezt törekszik terjeszteni maga is, mert hiszen Bártfaynak ő beszélte, hogy gróf Teleki marasztgatja. Később meggyőződve szándéka kivihetetlenségéről, elejti azt; de legalább megfelelő kárpótlást biztosít magának.⁴⁵⁾

Másodszor: hogyan írjon Kölcsey gróf Széchenyinek?

Igaz ugyan, hogy ő az utánjárás módjait nem ismeri, sem ismerni nem akarja: mégis azt véli, hogy ha nem pártfogást kér, hanem barátságos bizodalmmal ír, úgy az megengedhető és könnyen meg is tehető. Szemere ellenben akkép gondolkodik: hogy ne barátságos bizodalommal írjon, de hivatalosan mind Széchenyinek, mind Telekinek; hogy említse meg levelében, mikép e lépése az alapszabályokkal ellenkezik ugyan, de némely társak: Toldy és Szemere szükségesnek tartották és azért megtette. S a míg Kölcsey késlekedik: Szemere ismételve megsürgeti.⁴⁶⁾

Harmadszor: mennyibe kerül a pesti élet?

Kölcsey pontosan tájékozódni szeretne, hogy mire Toldy egy hónap múlva Bécsből visszaérkezik, ismerhesse a viszonyokat e tekintetben is. S még augusztus 20-án felszólítja Bártfayt és Szemerét, hogy csináljanak számára költségvetést. Az előirányzatok csakugyan elkészülnek. Szemere -számítása szerint hét személyre az összes személyi és dologi kiadás váltó pénzben mintegy 3500 forintra volna

⁴⁴⁾ *Szemere-Tár.* XV. kötet, XXXX. darab.

⁴⁵⁾ *Ugyanaz.* XIV. kötet, XLIII. darab.

⁴⁶⁾ *Szemere-Tár.* XIV kötet, XL. darab.

tehető, a mi, persze, a titkári fizetésből mind ki nem telnék s a jószág bérletének kellene pótolnia; de megjegyzendő, hogy Kölcsey irodalmi munkálkodással is szerezhetne bizonyos évi összeget.⁴⁷⁾ A Bártfay számítása valamivel magasabb, mert a maga jövedelmes állásából indul ki. Neki pedig, mint a gróf Károly; György titkárának, felrúg a fizetése szabad lakás mellett körülbelül 4000-4500 forintra, ha mindent pénzre vált; s belőle zaj nélkül, gazdaságosan, de tisztességesen él, hatod-heted magával. Az ő felfogása szerint Kölcseynek is kellene annyi; mert legalább 6 szobára szüksége volna, s lakása, mint a magyar tudós társaság titkárának, disztelen helyütt nem állhatna. Ha Kölcsey maga lenne, úgy élhetne mint szabad madár a lenge lombokon, de aszszony és gyermek szaporítják a házi gondot, habár más részről sokban könnyítik az élet terheit.⁴⁸⁾ Bár az ő követelése nagyobb, költségvetése mégis óvatosabb, mert a mióta a titokzatos nehézségek következtében megrebbene, bizalmatlankodik; aggódik a választás kedvezőtlen kimenetele s a titkárság 6 esztendeig való tartama miatt is. Általában sötét oldaláról nézi a dolgot.

„Talán igaza vagy, s talán nincs, — írja Szemere Kölcseynek augusztus 25-ről. Én Neked este felé tettem postára levélkémet ezek iránt, minekutána feleségecskémnel consilium oeconomicumot tartottunk: azonban most is azt valló vagyok, hogy Te a rád várandó pénzből minden bizonynyal ki fogsz jöhetni, — nem fényesen, mert erre szükség nincs, de tisztességesen. Laczi fennakadott a titoknokságnak csak hat esztendeig határozott tartósságán is, s az magamnak is szeget ütött fejembe: de ezen határozás még megerősítve nincs s talán nem is lesz; s én a megerősítés esetében sem félhetlek Tégedet. Neked egész életed önmegtágadásból, önáldozatokból vala szöve: lehetetlen hinnem, hogy erőd nem volna pontodon fentarthatni magadat. Irigység és áskálódás! Mint a Kazinczy fölött mondott beszéd előtt, s egyebek! Én jól sejditem a sötét, a legsötétebb oldalt is: de én mégis jobbnak képzelem az embert, az embereket, némelyeket legalább, sőt a legtöbbeket. Egyébiránt a vasárnapnak egy hétben a hat nap közül csak egyetlen egyre van joga. Berekesztem; mert

⁴⁷⁾ *Szemere-Tár.* XIV kötet, XL. darab.

⁴⁸⁾ *Ugyanaz.* XIV. kötet, XLV. darab.

már csorbitálok. Annyi bizonyos, hogy az idő Reád életnek, ellenségeidre nézve halálnak fája leend. Én újra meg újra ajánlom: írj a két elnöknek jelentő levelet.“⁴⁹⁾

S miként gondolkozik Kölcsey? Sem a Döbrentei magaviselete, sem a ház kitartása nem zavarhatja, nem is zavarja tovább: s mégsem ír a két elnöknek, mégsem kívánczik többé a titkárságra. Nem keresi és nem nyeri el. Miért? Talán a hat esztendő tartam, talán egyéb az ok? Ha az irodalomban keressük a megfejtést, teljesen kielégítő és elfogadható feleletet nem kapunk.

Szemere Bertalan a Kölcsey emlékezetében, mely akár bánatos érzéseinek közvetlen melegségére, akár költői eszmében és képben gazdag, csapongó előadásának szépségeire nézve — valóságos elégia, fájó panaszba és vádba tör, midőn e kérdéshez ér. Kölcsey, az ő panasza és vádja szerint, hiában kiáltozta, hogy neki nem lélektelen szépség, de emberek kellene, hogy terhére van a magány s elhagyatás, hiában nevezte lakhelyét távol barátaitól, s a literaturától számkivetésnek, hiában ismerte el és vallotta be, hogy magában élni a legnagyobb szerencsétlenségek egyike: hallották, de nem hallgatták meg, sem ellenei sem barátai, érdeme volt súly elmerülésére. „Ama régi görög bölcs — jajdul meg az elégia — korunk vészes indulatával egy pontot a földön kívül óhajtott magának, hogy azt sarkaiból kiemelhesse: s ő, az újkor bölcse, a régiek csendes erényével egy szűk hazában kére helyecskét, teher alá nyújtva vállait. De óh a végzet úgy akará, sirod közel essék bölcsődhez, és mint író soha ne munkálkodhassál lelked omló sugáiraival a nemzetető forrásának központjából. Valál messze elásott kincs, senki nem emele föl. Születtel s éltél elszigetelt magányban, hova a közéletnek csak fájdalmai jutnak el s nyilalnak a szivbe⁵⁰⁾“ ...

Minő édes-bús hang! Meghat, de az okoskodás helytelen; mert a panaszban és vádban több a szépség, mint az igazság, több az alanyi fölhevülés, mint a tárgyias ítélet. A Kölcsey kiáltó szavát barátai és tisztelői nem csak meghallják, de örömmel hallják meg és készséggel indulnak utána; s önzetlenül buzognak és

⁴⁹⁾ *Szemere-Tár*. XIV. kötet, XLI. darab

⁵⁰⁾ *E. Böttös József*: Budapesti Árvizkönyv. IV. kötet. Pest, 1840. 217. l.

mozgolódnak a titkársága érdekében. Ellenei pedig, tudniillik politikai ellenei, még nem szervezkedtek, talán nem is szándékoznak. Különbön nem állította volna Bártfay még junius végén, hogy legfeljebb a papság lesz ellene a vallás ügyében való dörgései miatt;⁵¹⁾ s nem biztosította volna juliusban újra, hogy semmi factiótól nem kell tartaniok.⁵²⁾

Szemere tehát téved.

Vajda Victor terjedelmes életrajzában más magyarázatot ad. Az ő felfogása szerint főleg Kölcsey politikai elvei képezik az akadékot; Széchenyi ugyanis minden előtt az udvar és udvari körök kegyét keresi, ezek pedig a nemes gróffal együtt más politikai hitet vallanak, mint Kölcsey; s éppen ez oknál fogva Széchenyi mentére hagyja a korteskedést, mely Kölcsey ellen megindul; maga Kölcsey pedig megtudva, hogy ellene pártok alakulnak, nem ír senkinek. Miért? A Kende Zsigmonddal való levelezése mélyebb pillantást enged a dologba. Bizonyítás kedvéért Vajda idéz is egy levelet, melyben Kölcsey elmondja, hogy bár sok tekintetben tetszenék neki a titkárság, de az utolsó hetekben oly dolgokról értesült, miket eddig nem tudott, minthogy követi pályája a társaság belső körülményeitől távol tartotta; oly dolgokról, a mik miatt lehetetlen vállalkoznia, a miket le nem írhat, csak élő szóval adhat elő; egyet azonban megemlít: ez a titkárság ideiglenes, hat esztendő tartama.⁵³⁾

Nos, helyes-e ez a magyarázat? A mi benne a Kölcsey közlése, igaz, de ki nem elégitő; hogy is lenne az, mikor maga Kölcsey kiemeli, hogy csak egy okot érint; a többi elhallgatása csak annál inkább rávall a felvilágosítás hiányosságára és csak annál inkább bizonyítja, hogy a titkárság kérdésében szerepelnek bizonyos nehézségek, — titokzatos nehézségek. A mi benne a Vajda felfogása és érvelése, tévedés. Tévedés, hogy pártok alakultak Kölcsey ellen; tévedés, hogy ő senkinek sem írt. Nem hibáztathatjuk érte, mert a Szemere-Tár, melyet előttünk Szász Károly velünk annyiszor éreztetett szives jósága megnyitott, a Vajda művének készülésekor, a Török Pál püspöksége alatt zárva

⁵¹⁾ *Szemere-Tár*. A budapesti református főiskola birtokában. XIV. kötet. XXV. darab.

⁵²⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest, 1861. VIII. köt. 255. l.

⁵³⁾ *Vajda Victor*: Kölcsey élete. Budapest, 1875. 165 l.

volt. Tévedés, hogy Kölcsey politikai elvei miatt nem juthatott a titkárságra, noha eleinte maga is táplálta e hiedelmet.

Kétségtelen dolog, hogy elveinek merész szabadelvűsége és meglepő határozottsága nem egyszer megdöbbenetete a főrendeket, hogy előttük egyfelől félelmetes, másfelől gyűlöletes személlyé lett. Kegyetlenül éles igazságokat vágott szemeikbe, a mik miatt azok napokig kápráztak. A magyar nyelv ügyében, a felső tábla merev állása ellen beszélve, lesújtó erővel dobta oda: hogy nemesség és nemesség, még pedig egy részről 500, más részről 700,000 nemesség közt van a kérdés; e kétfelé ülő nemesség egyetlenegy országgyűlési test, hol csak egy többség gondolható; a 700,000 kétszer jelentette ki magát: mi joga van az 500-nak oly kemény ellenmondást csinálni? Alkotmányunk csak egy vetőt ismer, — a korona vetőjét.⁵⁴⁾ A mire gróf Cziráky összeijedve jegyezte meg, hogy ezek a legveszedelmesebb szavak, melyeket valaha országgyűlésen mondtak. A vallás kérdésében szólva, rendületlen meggyőződéssel és növekedő felhevüléssel hirdette nekik: hogy a lelkiismeret szabadsága előbb-utóbb győzni fog, mert különben sirjaikon támad fel a kérlelhetetlen Nemesis, és számon fogja kérni kiméltlen igazsággal háromszáz esztendő könnyeit, milliók feldúlt nyugalma, a sirig üldözött ősznek vég hörgését, s a gyermekeiktől megfosztott anyának jajait; és számon fog kérni minden csepp vért, mely a bécsi és linczi békékért magyar kebelből kiömlött; mert negyedfél millió lélek kérelme nem pusztá kérelem, a törvény sérelmeért felszólaló nemzet kívánata nem pusztá kívánat, mely mint epedő leányka sohajtása nyom nélkül enyészsen el. S fenyegetve figyelmeztette a türelmetleneket: hogy az óra még nem folyt le, még nyugalomban fekszik előttök a jelen és jövő; még a választás szabad!⁵⁵⁾ Az örökös megváltásról nyilatkozva bátor őszinteséggel mutatta ki, hogy a jobbágyok között, falukon lakó nemességnek helyzete veszedelmes, élete és biztonsága csak a milliók jóakarátán alapszik, melyet a kölcsönös bizodalom óv meg; de bizodalom hogy lehet oly emberek között, kik úr és szolga viszonyban állanak egymáshoz? S tanulságul felidézte a Spartacus, a Dózsa öldöklését, melynek könnyen keletkezhetik mása. Mi a

⁵⁴⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. VI. kötet. 77 l.

⁵⁵⁾ *Uuanaz*. Pest. 1861. VI. kötet. 88—89 l.

mód ellene? Talán hóhérpallos és kötél? Nyomorúlt eszközök! Mert ezek megsemmisíthetik ugyan az egyes életet, de nem azt a halhatatlan, hódíthatatlan szellemet, mely százak óta most lánggal lobogva, majd hamv alatt emésztődve ég, melyet nem zaboláz félelem, nem győz le hatalom: — csak a tulajdon és szabadság megadása szelidíti meg.⁵⁶⁾ S aztán a lengyelek, a szabad szólás, az úri szék eltörlése érdekében, — és mindég és mindennütt merészen és határozottan szónokolt; mert elve, hogy alkotmányunkon a nemzet és a kor szükségai változtatást: eltörlést és újítást követelnek. Azonban emez elveivel nem állott egyedül; mert Nagy Páltól — Palóczy Lászlóig, Széchenyitől — Wesselényiig az egész ellenzék politikai vallásának, legfőlebb talán más-más kifejezéssel, alaptételei ezek. Kölcsey csak élesebben és mesteriebben, költői tehetségének színező hatalmával foglalta össze. Semmivel sem veszedelmesebb ember ő, mint nézettársai. Hiszen magáról a királyról és koronáról mindenkor a legmélyebb hódolattal beszélt. A főrendeket egy helyütt épp azért vádolta, hogy a nemzet és szeretve tisztelt fejedelme közt gátat emelnek⁵⁷⁾; a korona magasztosságáról emlékezve meg más helyütt lelkesedve fejtegette, hogy őseink szentnek nevezték a koronát, mert a legszentebbnek gondolatát kötötték hozzája: gondolatát a szabad nemzet egy testbe foglalásának, gondolatát az egyesült néperőnek, mely ne csak idegen bitorló, de egyes honfiak rakonczátlanságának és hatalomvágyának is féket vessen.⁵⁸⁾

Bizton állíthatjuk azért, hogy Széchenyinek a Kölcsey politikai elvei miatt nem lehetnek és nincsenek nehézségei, hiszen akkor azok nem időközben merültek volna fel, hanem mindjárt; sőt azt is állíthatjuk, hogy az udvar Kölcsey irányában különös ellenszenvet nem érezhet s nem vetné vissza a választásáról szóló felterjesztést; sőt éppen rendes eljárásához híven, készséggel sietne megragadni az alkalmas módot, hogy elhallgattassa a lángszavú szónokot s ilyen szép szerrel leszorítsa az országgyűlési és megyei pályáról.

⁵⁶⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest, 1861. VI. köt. 140 l.

⁵⁷⁾ *Ugyanaz.* VI. köt. 165 l.

⁵⁸⁾ *Ugyanaz.* II. köt. 180 l.

Jancsó Benedek szerint két akadály áll a Kőlcsey útjában; először is Széchenyi nem akarja politikai okokból abbeli hitében, hogy titkársága a kormány ellenszenvé miatt magára az akadémiára nézve — lesz káros; másodsor nem támogatja az a párt, a melyik Döbrenteit épp azért buktatta meg, hogy az akadémiában ő kerítse kezei közé a hatalmat.⁵⁹⁾

Valóban csodálkozunk, hogy Jancsó, ki gondolkozó és bíráló ész, beható tanulmányában ilyen könnyen és felszínesen bánik ezzel a kérdéssel; hogy a Kőlcsey aggódóskodó hiedelmének és a Vajda hibás felfogásának befolyása alatt a politikai okokat döntő érviül egyszerűen elfogadja és nem veszi vizsgálat alá; s még inkább csodálkozunk, hogy a Döbrentei megbukásáról, a Bajza-Toldypártnak Kőlcsey-ellenes hol nyiltabb, hol leplezettebb föllépéséről beszél; s ennek rójjá fel, hogy Széchenyi figyelmeztető intést küldött Kőlcseyre a Kazinczyról mondott emlékbeszédének a Muzárionban való közlése miatt, s ennek rójjá fel, hogy Hartleben lemondott a Kőlcsey összes munkáinak kiadásáról.⁶⁰⁾

A mennyi állítás, annyi tévedés, a mire Jancsó Benedeket valószínűleg az vezet, hogy a titokzatos nehézségekről tudva, de azokat nem ismerve akarja a homályosságot eloszlatni; — az egész a jó szándék balsikere. Valjon lehet-e szó megbuktatásról, mikor Döbrenteinek kormánya kívánságára kell leköszönnie s csak kormánya különös engedélyének kieszközlésével viheti ideiglenesen, még néhány hónapig a titkári hivatalt?⁶¹⁾ Valjon lehet-e szó a Bajza-Toldypárt ellenséges működéséről, mikor ez a legőszintébb nagybecsüléssel van Kőlcsey iránt, ki viszont, ha egynek ir, nem igen feledi el a többit is üdvözölni; mikor Bajza, Vörösmarty, Toldy a legmeghittebb közösségben élnek Bártfayval, ki nemcsak nekik, de Szemerének és Kőlcseynek is legbizalmasabb barátja; mikor ez a kis irodalmi kör a legönzletlenebb odaadással csatlakozik a Kőlcsey lobogójához, szöhet-e cselet a maga kebelében egymás ellen; mikor maga Toldy a jelöltségről lemondva s Kőlcsey-nél a Telekivel való levelezésének előterjesztése végett megjelenve, a legélénkebben kéri és sürgeti, hogy a titkárságot vállalja el, —

⁵⁹⁾ *Jancsó Benedek*: Kőlcsey Ferencz élete és művei. Budapest, 373 l.

⁶⁰⁾ *Ugyanaz.* 374 l.

⁶¹⁾ *Kőlcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest, 1861. VIII. k. 170 l.

s még a Kölcsey teljes visszavonulása után is, a mint Szathmár-megye megváltoztatott útasítása következtében az országgyűléstől válni készül, ismételve felszólítja? Merő képtelenség! Bizony sem a Széchenyi figyelmeztető intése nem eredhetett a Bajza-Toldypárt sugalmazásából, sem a Hartleben visszalépése ennek lebeszéléséből. Annak oka egyszerűen az *Évkönyvek* érdekességének megőrzése, ennek pedig a vállalkozó szószegése, melyet két okból igyekszik mentetgetni: hogy Kölcsey idejében nem adta át kézíratait s hogy a *Kritikai Lapok* támadásai folytán kiadványai nem kelnek.⁶²⁾ Kölcsey barátaiért szenved, de nem barátai által.

Ime, ismételjük, az irodalomban Kölcsey visszavonulására teljesen kielégítő és elfogadható magyarázatot nem kapunk...

V.

Mi magyarázza meg tehát?

A Szemere-Tár, a mely tizenhat kötetes, kiadatlan levélgyűjteményével a magyar irodalomtörténetnek szinte oly gazdag és megbecsülhetetlen forrása, mint a Kazinczy levelezése. Benne a Kölcsey és Szemere Pál levelei, melyek az akadémiái titkárság kérdésére vonatkoznak, kétszeres érdekléssel bírnak: mert nemcsak ez ügynek vetnek minden részletére teljes világot, de belőlök a Kölcsey és Szemere nemes és önzetlen barátsága is a maga eszményi tisztaságában és szépségében ragyog reánk. E levelek, melyek közül már néhányat eddigi fejtegetéseinkben felhasználtunk, megkapóan és ékesen hirdetik: hogy Kölcsey lemondása a jelöltségről leginkább az ő idealismusának és sentimentalismusának következése.

Hogyan?

Idealismusa megütközik, sentimentalismusa felháborodik a titokzatos nehézségeken, mihelyest megtudja azokat: — s egyszerre vége az ő tervezgetésének, vége az ő titkárságának. De beszéljenek a levelek, hiszen úgyszólván a magok őszinteségével és közvetlenségével sokkal érdekesebbek és vonzóbbak, mint bármiféle átirás volna!

„Édes jó Palim — írja Kölcsey Pozsonyból, szeptember 7-

⁶²⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest, 1867. VIII. k. 251. l.

ról — leveleidet vettem, de Sédel⁶³⁾ által nem akartam választ küldeni; azért csak a tízedbeszédet az aláírt rövid sorokkal bizám reá; postán sem örömet irok belső körülményeimről, mert a leveleket elolvassák. A mi Bertink⁶⁴⁾ holnap indul feléd, s ezen alkalomra váraoztam. Fogadd ücsédet kegyesen; ez egy szeretetreméltó s jól készült, s elveket kereső ifjú, ki nekem szeretetemet s bizodalमत nagy mértékben birja. Ő a nyelv grammaticáját tanulta, s tiszta, kellemes prózát ir, s van benne elég talentum, hogy literatoraink közt egyszer, akkor diszben tűnjön fel; de az én kinézéseim nem annyira azok, hogy ő literátor legyen, mint azok, hogy hivatalbeli. Ez a gyermek, ha minden meg nem csal, a polgári pályán nem utolsó jelenet lesz; s országunk mostani helyzetében én inkább óhajtom, hogy a megyéken s országgyűléseinken előitéletlen, szabadelmű, merész lelkű, s nem ingó férfiak támadjanak, mint jó dráma-írók. E népnek gyorsan jövő segédre van szüksége, hogy saját érdekei felől felvilágosíttassék. E hitben szoktam az ifjúság lelkesebbjeit magam körébe vonni; s előttük a nemzet jelen és jövő állapota felett a leplet olykor olykor szélllyelvonni, hogy tekinteteik a kellő pontra függesztesenek. E vala oka, hogy Bertivel gyakran órákig értekezém; s szeretem remélni, hogy termékeny kebellet fogadá intéseimet. Isten adjon e nemzetnek szebb jövendőt!

A titoknokságra nézve még semmi határozó lépést nem tettem. Mikor annak gondolata múlt májusban bennünk fellobbant, semmi számolatot nem tettünk, egyedül azon gondolat foglalt el mindkettőnket, hogy közel egymáshoz szebb életet fognánk élhetni. Most, midőn komollyá vált a dolog, s határozott kimondásra van szükség, igen is illő számolhunk.

Azon sok kecsegtető ellen, édes Palim, a mi e tárgyban rád és rám nézve fekszik, három gonosz tekintet jön elő, s e három kettejét csak most tudom először, mióta aug. 25-iki leveledet olvasám, és Sédellel itt szóloztam.

Az első a három közt, a házkítartás. Ezt előre is kiszámíhattuk volna. Adataidat s a Bártfayóit (kinek levelét tegnap vettem) s azokat, a miket Sédel szóval mondott, összevetém. Te és

⁶³⁾ Toldy Ferencz.

⁶⁴⁾ Szemere Bertalan.

Sédél nem sokban különböztek; Bártfay saját körülményeihez képest felebb számol. Azonban a különbség még sem oly nagy, hogy elrettenthetne, ha azon fatalis állapot nem lenne közbevetve, hogy nekem évenként 780 frt interest kell fizetnem. Ezen pont összevetve azzal, hogy nálunk haszonbérleti vállalatra kevés ember akad, s sokszor épen alig akad, s következőleg hasznos árendába adásról alig lehet szó, nagyon ijeszt. Jóságomban legfőbb pont a gyümölcs. Illy évben, mint a mostani, midőn termés van; gyümölcsöseim 3000 forintot behoznak; de ez ritkán fordul elő; s mivel épen ez idén fordult, jövőre nincs remény, s következőleg a haszonbérlet éppen rossz időpontra esik. Gazdálkodva termetlen évben is, marha és juh adnak jövedelmet, s termékes évben nagyobb summát vehetvén be, mind házam tisztességes tartása, mind az adósság jövendő leszállítása felől van remény. De a haszonbérlet csak diametralis calculust csinál a jóság terméséből; marha és juh jövedelme el fog esni, valamint a 3 évben legalább egyszer reméllendő nagyobb termék ára is. Add hozzá, hogy a haszonbérlet nálunk, concurrentia nem lévén, minden esetre csekélyebb lesz, mint a gazdálkodás után szedetni szokott jövedelem. Így a kamatfizetés mellett a háztartást Pesten kiszámítani bajos. Azért irtam haza, hogy tudhassam: kaphatnék-e s milyen feltételre haszonbérletet? Mig ezt nem tudom, addig e fatális pont miatt az első nehézség sem áll tisztán.

Nagyobb a másik, édes Palim, s azt én addig nem tudhátam, — a titoknokság hat évi tartása. Megáll-e az, nem tudom. De Széchenyi s a pesti társak így dolgozták a statumok igazítását; s ez mindenestre felsőbb helyekre fog helybenhagyás végett terjesztetni. A választás akkor történik, mikor még nem lesz tudva: helyben fog-e az érdekllett változtatás hagyatni? S akkor, bizonytalanra építőnk mindenképen jövendőnk. Mert teszem, hogy a titoknokság restauráltatni fog, ki tehet engem bizonyossá, hogy 6 év múlva nem lépek-e ki? Hol szabad választás van, ott személyes érdemre, ott pártállandóságra számolni gyermekség. Gondold meg! Az igazgatók most engem, ha gondolatok e pontra találha fordulni, örömet hagyhatnának titoknökká lenni, hogy az általok gyűlölt embertől mind a diactán, mind a megyén megszabaduljanak. De ha egyszer megszabadúlnak, a homeri vers szerint:

Mert sokat árthat az úr, ha alacsonybra haragszik,
 Mert noha boszúját azon egy nap zárja magába,
 Tart azután is epét, eleget mig nem teszen annak,
 Ő maga mellyében,

legelső restauration kivethetnének, gondolván, hogy az elszakadt fonalat a megyén többé össze nem köthetem. S akkor, 50 éves koromban újra falura vonuljak, s a legnehezebb kezdetet a világon, a gazdaság kezdetét újra próbáljam? Palim, hét éves gazda vagyok, s hét év alatt mi nehéz volt csak ennyire is menni, mint most vagyok, én tudom. Mert titoknoki fizetés nélkül semmi esetben Pesten nem maradhatnék, ha most hagyom ott a jószágot. Ha pedig, mint reméllem, Pepi a maga örökségét megkapja, s ebből, vagy szerencsés termésekből, az adósság leszállíttathatik, s akkor magam függetlenségében, csupán unokám neveléséért, mint czéлом, megyek Pestre, egészen máskép fog a jövő állani; s fonforgó körülményeim miatt, nem jobb lenne-e ezt elvárni?

Hátra van a legnagyobb, a mit voltaképpen csak Sédél Bécsből visszajötte után ő tőle tudtam meg. Széchenyi (ez, mivel Sédelt semmi esetre compromittálni nem akarom, csak köztünk marad) azt nyilatkoztatá, hogy a titoknokság felől szeretné, ha én neki írnék valamit szándékomról, mivel ő Szemere miatt holmi felett értekezni akarna velem előre. Kérdém: mi lenne az értekezés tárgya? Felelet summája: Szemere a társaságnak semmit sem dolgozik; s ő vele már ugyan régen készen lehetett volna lenni, ha attól nem kellene tartani, hogy Szemerével együtt Kölcseyt is elveszti a társaság. Ismét kérdém: mi köze ennek a titoknoksággal? Felelet bizonyos nem adatott. De az egész nem kombinálhatom máskép, hanem hogy Szemere ellen complot van, s a leendő titoknoknak talán meg kellene ígérni, vagy legalább érteni, hogy a történendőkre szemet húny. Pali, hiszed-e, hogy én ilyeneket hallva legkisebb vágyással lehessenek a titoknokság iránt. Mert, ha csak tag urakkal lenne baj: én küszdeni tudok. De Széchenyi is, úgy látszik, s Te magad is szólottál holmi ezt gyaníttatót, nagyon el van ellened foglalva. Ő elnök, ő alapító, ő nagyon bevegíti magát az egész társasági kormányba, sokat kivitt Teleki nyilvános akarata ellen: s ily helyzetben én titoknok nem lehetek. S ha ezt előbb tudhattam volna, régen véget vettem volna mindennek.

Ugy hiszem általlátod a morális lehetetlenséget, hogy nekem e helyzetben a dolgot többé akarnom lehessen. Mert ha Te szeretsz engem, bizony én is Téged; s .nem jobb lesz-e annak idejében a társaságból mindkettőnknek kilépni: mint nyomorult küszdésre szálni magunkat. Az ország boldogságára befolyó elvek miatt küszdeni szép is, hasznos is; de akadémiái intriguákkal, pfuj Pali, azt mi nem tesszük.

Várjunk három négy évet. Nekem a jövőben szép kinézéseim vagynak. S egészen függetlenül lakni Pesten, — az sokat fog érni.

Döbrenteit a mi nézi: ő szeretne maradni is, igaz — de ez nem megy. Mondják — talán Kállayt óhajtaná substituálni. Igy kombinálom: Gábor szeretne, mint philosophiai rendes tag fizetést vonni. Szalai megy kanonoknak, helyére fizetésbe következnek Kállay, ki csak ezen fizetés reményében jött ki Erdélyből. Most tehát vagy Kállayt fizetésétől meg kell fosztani, vagy neki olly helyet adni, hol pótléket kaphasson. De Kállay nem ért grammaticát, s igen rossz stylistá; roszabb Gábornál. Ők lássák.

E levelet jókor megkapod; s még e héten válaszd is elérkezhetnék. Könyörgök, ne várokoztass utána. Fontold meg okaim, s nyugodjál meg. Mentsük meg magunkat jövő szenvedéstől. ⁶⁵⁾

Szemere e levelet kínos meglepetéssel olvassa, virrasztó gondolat fontolgatja. A különben is ideges és beteges ember izgalomba s lázba jó, gyötrődik; izgalomban és lázban, fájdalommal felel. Mondatai szaggatottak, vonásai kuszáltak, meglátszik rajtok a forrongó, belső indulat.

„Tegnap estve érkezett hozzánk Berti — írja Péczelről, szeptember 10-én — előszer örömmre, a levél elolvasása után pedig szomorúságomra, nagy megzavaródásomra: több esztendejénél, hogy illy kínos éjtszakám, álmatlan nyugtalan éjtszakám nem volt, mint e mult. Szüntelen veled beszélgettem, édes Ferim, gondolataimban; s ezt és azt, és amazt; és szüntelen a mostani tárgy felől. Most hallom, hogy Porkoláb kijött Pestről, s holnap jókor reggel tér vissza: így tollat ragadtam azonnal s ime soraim ömlenek.

Azonban nem hiszem, nem reménylem, hogy ha e négy la-

⁶⁵⁾ *Szemere-Tár*. A budapesti reformatus főiskola birtokában XIV. kötet. XLVI. darab.

pot mind tele irom is, valami olly valamit irhassak, a mi válasz vagy felelet nevet érdemelhessen.

S mit irjak?

Én, én szövödtem a dologba; és magamról szólanom borzasztó állapot.

És mégis. Teszem: én vagyok gát. Jó. Te nekem megírad; te engemet kimélni akarsz; Te szerencsédet feláldozni kívánod nekem. Ez is jó, nem csak jó, hanem nemes, fölötte nemes is. De kívánhatok-e én ennyit? S miért kívánhatnék? Az én szekerem rúdját magam tevém már kiljebb; magam resignáltam az őszi heti gyűlés alatt solemniter is improcotolláltatva, fizetésem felől: mit várhatok tehát? Azt várhatnám-e, hogy a te új hivatalod alatt több leszek, mint a mi most? Soha sem: mert több lenni én magam sem akarok. S miért tehát a tekintet én reám? Sőt inkább bár melly combinatio azt parancsolja, hogy én tekintetbe ne véttessem. Nekem nyugalom kell és szabadság. Engedjetelek hátrább és hátrább vonulnom; engedjetelek elrejtőznöm; s kecske és káposzta épségben maradnak. Nem szeretnek engemet? Hiszem. Okok miatt nem szeretnek? Hiszem. Boszulni vágnak és fognak. Hiszem. Ezt mind hiszem: de hogy én volnék gát megtételekre nézve, azt nem képzelhetem.

De teszem, hogy én vagyok gát. Kivánni fognák tehát Tőled, hogy rólam lemondj? S mennyiben? Kétségkívül mint irótársról. Nem állhatna-e meg ezért a barát? Fogadnod kell, le kell magadat kötelezned, hogy Muzáriornt és Aurorát s egyebet segíteni nem fogsz: bizvást édes jó Ferim! Tedd ezt; s tedd az én nyugalomért, az én szabadságoméért. Ennél többet bizonyosan nem követelhetnek.

Én újra meg újra ezt tanácsolom: irj tudósító levelet a két elnöknek. Ha eltalálna sülni a dolog: talán nem volna házi körülállásod ártalmára; mert azt mindig tekintetbe kell venni, hogy hivatalod mellett több más hivatalt is viselhetsz Pesten, mely jóvedelmedet szaporithatja. Emlékezzél levelemre.

Egy szó mint száz! Én megváltozhatatlanul tanácsolom: lenni akarj. S ha igaz a mit Sédél mond, s ha igaz, a mit én is magam felől elfecsegttem: ugy akaratod minden bizsonnyal teljesülve lesz. A 6 esztendő? Én miatta vissza nem rettennék? Te okosabb

vagy, mint én; s Tégedet bizohyosan nem fognak üldözőbe venni. Figulus figulum!

Csókollak kiinnal és örömmel!⁶⁶⁾

Nehány nappal utóbb azonban nyugodtabb. S szeptember 15-én újra megszóllal.

„Bertitől küldött leveledet — mondja — egy-két nap mulva ismét elolvasám; s nyugodtabban, s szinte megnyugodtam. Azonban nem tudom feledni, hogy a tudva levő némmelnyek megszűntek magok között türni, magok között elszenvadni engemet. Mit tettem és mit nem tettem? Ezt kérdem sokszor; s én ugyan, emberségemre nem tudom. Ők lássák. Én a közelebbi nagy gyűlés után következett heti ülések egyikében, betegeskedésem tekintetéből, lemondottam jövendőbeli fizetésemről, s ezen lemondás a jegyzőkönyvbe lón iktatva. Hogy hivatalos dolgozásra lelkiem még nem elég erős, orvosaim bizonytságot tehetnek. No de ha nem dolgozom, egyszersmind fizetést sem várok. Mi tehát a baj? Eddig is kerülém őket: ennek utána még a nagy gyűlésekben sem fogok megjelenni. Ki tudja, meddig tengek e földön? S miért keseritgessem el hátralevő nehány perczeimet. Megvettetést türni sokszor szép és dicsőséges: de megvettetés felé tolaodni — ok miatt vagy nélkül; mindegy! — mégfertéztetése önmagunknak. Isten az embert saját képére teremtetté. — — Egyébiránt a legőszintébben fedezem fel előttd, édes Ferim, hogy fölötte sokszor óhajtozom a béke és együvé engesztelődés után. Szeretés és szeretetés nélkül félhaldoklás az élet.

Az idő mindent kifejt, még pedig kinek-kinek saját érdeme szerint. Csókollak és csókolunk!⁶⁷⁾

Kölcsey Szemerének első levelére mélyen megüttödhett. Az az izgatottság és keserűség, mely abban véges-végig forr és kavvarog, hiven mutatja a szenvedést és fájdalmat, melyet őszinteségével barátja szívének okozott. Bizodalma s egyenessége az igazi barátság köteleessége levén, az ő meggyőződése szerint a magok teljes valóságában kellett felfejtenie amaz okokat, melyek a lemondásra s adott szava megszégésére kényszeritik: — de Szemere

⁶⁶⁾ *Szemeré-Tár*: A budapesti reformatus főiskola birtokában. XIV. kötet, XLVII. darab.

⁶⁷⁾ *Szemeré-Tár*: A budapesti reformatus főiskola birtokában. XIV. köt. LI. darab.

a megfejtésből, a pszichológiai ok meghatározásából, — a mi pedig elmaradhatatlan vala, mert az elhatározásra ez a legfontosabb, ez a döntő ok — csak vádat emel maga ellen. A helyett, hogy fájó mosollyal, vagy méltatlankodó felháborodással azokat ítélné el, kik a titkári kérdést az ő személyével kötik össze; s a helyett, hogy a miatta túrhetetlenkedő és ürügyeskedő ellenfeleivel szemben vigasztalást és büszkeséget meritene a Kölcsey megtisztelő nagy szeretetéből: — csak önnön-magát gyötri és marczangolja, mert csupán azt érzi és azt tudja, hogy ő nyúge és akadály, Kölcsey haladásának és régi vágya betelésének. Kölcsey egyelőre hallgat, gyöngéden és bölcsen bevárja, a míg a Szemere izgalma lezajlik, láza lehül, a míg második nyugodtabb levele is megérkezik; s akkor válaszol, szeptember 21-ről.

„Édes jó Palim — írja neki — két rendbeli leveleidet az elfolyt héten vevém, az elsőt, mely szenvedés órájában iratott, fájdalommal, másikat örömmel.

Irod, Berti által küldött levelemen végre meg vagy nyugodva. Valóban, édes Palim, azt hiszem: nekem lehetetlen más-képen tennem, mint azt az egész tárgyat elfelednem. Literatori pálya intrigák közt, — nyomorúlt vigjáték. Tudod, hányszor távoztam Pestről únadékkal minden könyvfirkálási dolgok iránt; s e közelebb feltűnt s veled közlött körülmények; nem hasonló unadéka súlyesztenék-e egész életemet. Máskor, ha jött az unadék, én mentem; s vége volt mindennek; de titoknoknak menni nem lehetne s az élet lélekölő seppedékbe fogna süllyedni.

Neked, úgy mondasz, nyugalom és szabadság kell. És nekem? Bizony nekem is szabadság, s szabadság mellett, ha nem épen nyugalom is, de idő, tenni, s hely, méltólag küszdeni. Előítéletekkel, a servilismus minden szörnyeivel kinos a harcz, de nagynemű, de nemes lélekhez illő. Én semmitől sem undorodom inkább, mint parányi individumok keskeny körében törpékkel vinni s pletykavilágban a paródiát játszani. Hagyjuk ezt, édes Palim.

Akármit is mondjunk, az mindig igaz marad: a tudományos társaság olygarchiai elven épült, s következőleg már elveiben gondolkozásom egész módjával ellenkezik. Én láttam tavaly, hogyan bántak itt Döbrenteivel; velem ugyanazon a módon senki se bánják, bánni senki se próbáljon. S mivel a próbálás minden

esetre lehetséges: legjobb az alkalmat is távol kerülni. Nekem a Sédellel folytatott boszéd sokakban világot gerjesztett.⁶⁸⁾

Kölcsey ekképpen végezne is az egész kérdéssel, ha Döbrentei föl nem veti előtte újra. Így, habár rövid időre, megint foglalkozik véle. Döbrentei ugyanis meglátogatja, hogy reá-birja a jelöltség megtartására. Mert ha már maga nem maradhat meg állásában, sokkal inkább szeretné, s reá nézve jobb is volna, ha az éles és heves pártember, Toldy helyett a pártatlan Kölcsey lenne titkár. S hiában hivatkozik ez a még alig fejlődő gazdaságára, a tagosítás befejezetlenségére, s a titkárság 6 éves tartamára, a mik miatt legalább két-három esztendeig nem vállalkozhatik, Döbrentei mindent megkísért, hogy ellenvetéseit legyőzze; végre abban állapotodik meg: hogy a novemberi gyűlésen, melyen kevés igazgató tag fog megjelenni, le fog mondani; de nagyon valószínű, hogy az igazgatók hiányában, illetőleg távollétében a választás megejthető s így a lemondás elfogadható nem lesz; ez esetben ő még egy-két évig viseli a hivatalt, — akkor lépjen helyébe Kölcsey. Kölcsey viszont azt feleli: hogy valamint mostan semmi módon sem pályázhatik, úgy igen hihető, hogy két év múlva azt könnyen megteheti; remélve, hogy azalatt mind az ő nehézségei megszűnnek, mind Szemerére nézve a körülmények megváltoznak.⁶⁹⁾

Döbrentei november 10-én csakugyan lemond; de minthogy elegendes ülés választotta és csak az mentheti föl, a gyűlés a lemondást nem fogadja el, sőt egyenesen felszólítja a titkárt, hogy tisztét vigye tovább; az elnök pedig megígéri, hogy számára az engedélyt ki fogja eszközölni.

„Köszönő feleletem — mondja Kölcseyhez intézett, november 14-iki tudósító levelében — ez volt: Viszem így még a legközelebbi első elegendes ülésig, de tovább maradni titoknak nem szándékom. Óhajtasom volt a „Régi magyar nyelvemlékek“ nyomtatására ügyelést megkapnom, ez enyém lett 24 szavazat között 16-al, s maradok majd a philosophiában első helybeli rendes tag. Fizetésem körül-belül annyi lesz, mint most, munkám, kivált me-

⁶⁸⁾ *Szemeré-Tár*. A budapesti református főiskola birtokában. XIV. kötet. LIII. darab.

⁶⁹⁾ *Ugyanaz*. XIV. kötet. LV. darab.

chanismusi kevesebb, feldolgozhatom valahára minden eddigi töredék-írásaimat egészszó. Egyenesen ki azért írom ezt Neked, mint barátomnak, hogy lásd semmi színlésnek fen nem maradhatását. Elegyes ülés teljes számu összegyűlését lehet várni az 1835-beli nagy gyűléskor. Most, intézd ehhez képpést dolgaidat“...⁷⁰⁾)

Kölcsey bizony nem intézi. A titkárságra többé nem gondol. A Döbrenteinek adott szava inkább kitérés, mint ígélet; az ő eszményiségével és érzékenységével nem is lehet egyéb. S a mint az idő telik, a nagy gyűlés elkövetkezik: — az akadémia új titkára Toldy Ferencz lesz.

1887, június 15.

Széchy Károly.

⁷⁰⁾ *Szemere-Tár*. XIV. kötet. LXIII. darab.